

NYA ARGUS

Hundrafjärde årgången

Nr 1–2 · 2011

Tove Jansson och Fanny Grahn. Stenciler från antologin *Kvinnornas Helsingfors*.
Konstnär: Heidi Lunabba

Kommentarer / Trygve Söderling: När fasaderna rasar – Egypten

Fredrik Hertzberg & Yasmin Nyqvist Det finlandssvenska prosaåret 2010

Ann-Christine Snickars Det finlandssvenska poesiåret 2010

Erik Stenmark Den eviga gungbrädan

Sixten Bondestam Dr Mula

Raoul J. Granqvist Samuel Ödmann – svensk 1700-talsöversättare

Panoptik / Charlotte Sundström Att erövra det urbana rummet ♦ *Caterina Stenius* Passion för kanon ♦ *John Swedenmark* Förfall ♦ *Tom Östling* Lång dags färd mot operan

♦ *Nalle Valtiala* Cabaret är deka-dans för hela slanten

Register för Nya Argus år 2010

Lösnummer 5 €, i Sverige 50 kr.

REDAKTION:

Huvudredaktör: Trygve Söderling

Redaktionssekreterare: Yasmin Nyqvist

Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Nils Erik Forsgård, Barbro Holmberg
Jessica Parland-von Essen, Martina Reuter, Tom Sandlund, Folke Stenman, Charlotte Sundström,

Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling

Ombud i Sverige: Thomas Henrikson, Lill-Jans plan 2, S-114 25 Stockholm

Manuskript till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn + 358 (0)9 759 25 92
eller Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo, tfn +358 (0)45 6713327

Prenumerationer, honorar, arvoden och annonser: Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo

E-post: nya.argus@kolumbus.fi

Hemsida: <http://www.kolumbus.fi/nya.argus>

Prenumerationspris: ½ år 40 € ½ år 25 €, i Sverige ½ år 400 kr, ½ år 250 kr

Annonser: ½ sida 100 € ½ sida 70 € ¼ sida 50 €

Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963

BIC: DABAFIHH IBAN: FI10 8000 1400 1020 76

I detta nummer medverkar

Sixten Bondestam	psykiater, Helsingfors
Raoul J. Granqvist	professor emeritus, Umeå
Fredrik Hertzberg	fil.dr, Esbo
Yasmin Nyqvist	redaktionssekreterare för Nya Argus, Åbo
Ann-Christine Snickars	litteraturvetare, kritiker, Åbo
Caterina Stenius	redaktör, Helsingfors
Erik Stenmark	fil.lic., Grankulla
Charlotte Sundström	journalist, Helsingfors
John Swedenmark	kulturredaktör, översättare, Stockholm
Trygve Söderling	huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors
Nalle Valtiala	författare, modersmålslärare, Grankulla
Tom Östling	journalist, Karis

Heidi Lunabba arbetar i det offentliga rummet med deltagande- och samfundskonst. Genom installationer, händelser, fotografi och video undersöker hon frågor kring identitet, genus och kommunikation i det offentliga och privata rummet. Stencilbilderna på betydelsefulla kvinnor i Helsingfors historia får användas fritt i alla ickekommersiella sammanhang.

Bilderna finns på: www.heidilunabba.com > downloads.

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

När fasaderna rasar – Egypten

PRESIDENT BARACK OBAMAS TV-tal den elfte februari, timmarna efter kollegan Hosni Mubaraks avgång, var – som vanligt – vackert, välskrivet, väl framfört. Här sades de rätta sakerna (*"This is how democracy should work"*) och här undveks – givetvis – den absolut viktigaste frågan.

Den demokratisering som Obama nu välkomnade har USA i decennier motarbetat genom ett mycket substantiellt bidrag till repressionen, ursäktat, "stabiliteten": nära två miljarder dollar per år till den egyptiska armén. Sedan länge är Egypten USA:s klientstat nummer två i området, efter Israel.

Hur alltså motivera denna totala U-sväng, och – viktigare – vad händer nu med de två miljarderna?

Verkligt historiskt hade Obamas tal blivit om han berört också dessa fakta, som alla i regionen är djupt medvetna om. Naturligtvis kunde han inte göra det, och därför gapade i Obamas text ett stort, USA-format hål.

VISSA FAKTA GÅR DET INTE att handskas med. De kan bara förträngas, hänvisas till – för att parafrasera förre försvarsministern Donald Rumsfeld – "det okända kända". Obama kunde inte gärna säga till de unga demonstranterna på Tahrir-platsen i Kairo (och i en allt längre rad städer i hela arabvärlden): "Ursäkta att vi har stött Mubarak, liksom vi kommer att fortsätta att hjälpa andra USA-vänliga arabiska diktatorer att krossa oppositionen, så länge de sitter

kvar. Men – observera – om de tvingas avgå stöder vi dem inte en minut längre".

Felet med *Realpolitik* är att också flummiga idéer (som demokrati) oväntat nog kan få styrkan av realiteter. Berlinmurens fall 'kunde inte' hända, lika litet som en demokratisk revolt i arabvärlden kan bli verklighet. Obama har redan kritiserat CIA för att inte tillräckligt snabbt ha sett de tecken i skyn som förebådade demonstrationerna mot och fördrivningen den tuniska presidenten-diktatorn Ben Ali.

Genom att Obama inte berörde den sjuka punkten är hans verbala stöd till revolutionen i arabvärlden tills vidare lika trovärdigt som till exempel det iranska prästerskapets och den kinesiska kommunistpartiledningens samtidiga gratulationer till det egyptiska folket. Massornas störtande av sina despoter, i ett spännande, episkt drama, är en upplytande syn – så länge scenen inte är Teheran, Tiananmen, eller hotar amerikanska intressen.

HOTET FRÅN ISLAMISTISK extremism har ju länge fått fungera på samma sätt som George W. Bushs (obefintliga) irakiska massförstörelsevapen fick göra 2003 – ett inte helt otrovärdigt rykte får motivera en 'behandling' med möjligen värre följder än sjukdomen själv.

Minns någon annars längre en annan av Bush juniors motiveringar till sitt Irakkrig? Genom att 'ta bort' USA:s f.d. allierade Saddam Hussein och

bomba sönder landet skulle demokrati automatiskt uppstå ur ruinerna, när inget längre hindrade folket att älska Väst. Irak skulle bli frihetens fyrbåk i arabvärlden och genom exemplet makt oemotståndligt sprida demokratins ljus till alla övriga länder i regionen. En demokratisk dominoeffekt.

BUSH' MODELL FUNGERADE inte så bra.

Nu har vi däremot sett början på en verklig demokratisk dominoeffekt, och ironiskt nog har USA denna gång bidragit till den – på minst två sätt, bägge mot sin vilja.

a) Dels bidrog hemlig amerikansk diplomatrapportering om den massiva korruptionen i Tunisien till att utlösa folkresningen, när den läckte genom Wikileaks. Eftersom revolten i Tunisien fungerade som startmotorn till revolutionen i Egypten kan man säga att Wikileaks – trots utrikesminister Hillary Clintons fördömande – potentiellt har bidragit till att förändra hela arabvärlden i demokratisk riktning.

b) Dels spelar USA säkert en viss allmän roll som upprätthållare av demokratisk retorik – hur ihålig den sedan än anses vara i arabvärlden. 2008 låg till exempel USA:s trovärdighet på fyra procent bland egyptierna, enligt *Gallup World Poll*: 4% svarade det året ”ja”, 75% ”nej” på frågan om USA ”menar allvar” med att uppmuntra demokrati i regionen.*

På samma sätt anslog ju Sovjet i tiden en socialistisk retorik, lika ihålig, men ändå inte utan betydelse. Och just möjligheten att ”kapa” detta språk gjorde t.ex. Solidaritet svår att handskas med för den polska regimen.

I ovan nämnda undersökning 2008 gav egyptierna samma svar (4% ja mot 75% nej) på frågan ”Kommer USA att tillåta folket i denna region att utforma sin politiska framtid som de vill, utan direkt inblandning från USA?”.

En gallupfråga som nu, tre år senare, blivit alldeles överraskande aktuell.

VAD GÖRA NÄR FOLKEN mot förmodan tar talet om demokrati på allvar?

Väldiga problem hopar sig, ironiskt nog, när

* www.gallup.com/poll/113422/Egypt-Souring-Attitudes-Toward-United-States.aspx

”det går dåligt för våra diktatorer” (rubriken på Olli Kivins ledarkolumn i *Helsingin Sanomat* 8.2. – en av få intressanta finländska kommentarer).

Blir Egyptens kommande ledning redan en milimeter mera beroende av befolkningens opinioner (= demokrati) betyder det bland annat en omprövning av Egyptens roll som vakthund och – i de allra flesta arabers ögon – medbrotsling till Israels illegala ockupation av Palestina och blockad av Gaza-remsan.

Självklart är USA:s ovan nämnda, massiva militära stöd till den nu avsatta regimen kopplat till just denna vaktfunktion (liksom den 30%-iga rabatt Egypten ger Israel på jordgas). Hotbilden, ur den i Israel nu dominerande hög-synvinkeln, är att Egypten börjar värdera internationell rätt högre än tillgången till tuffa amerikanska vapen.

Vill man vara optimist kan man tänka sig att ”barack-fasadens” fall (Hosni Mubarak-Barack Obama-Ehud Barak) – slutet på myten att islamistisk extremism är det enda alternativet till USA-stödd diktatur – kunde öppna några av stenknutarna till och med i israelisk politik. Kan demokrativågen nå även den 64%-iga demokratin Israel (den ockuperade befolkningen, 4,1 miljoner, får rösta bara i sina bantustans)? I en utopisk, sekulär demokrati, Palestina, skulle man avstå från idén om en etno-religiöst ”ren” stat. De israeliska Berlinmurarna kunde skrotas, relationerna till omvärlden normaliseras och delar av landets massiva försvars- och represionsbudget – Israel är regionens militära stormakt – kunde i stället användas till återuppbyggnad och kompensation åt ockupationens offer, bland annat hemvändande flyktingar.

En sådan utveckling är förstås fullständigt osannolik. Men också det som nu skett i Egypten och Tunisien var för ett par månader sedan fullständigt osannolikt, så varför inte drömma litet om hur president Obamas ord kunde få något sorts innehåll.

Det måste trots allt finnas något annat sätt att handskas med den oönskade befolkningen i ett sedan 60 år ockuperat område än att svälta ut den.

TVÅ SCENARIER FÖR DEN EGYPTISKA framtiden, och därmed möjligen för hela arabvärlden, ges av två icke-arabiska länder i regionen. Iran och Turkiet.

Prästväldet i Iran är, isynnerhet i USA, skräckbil- den för en islamistisk revolution i en tidigare ”vän- ligt sinnad” diktatur. Observera i alla fall att även Iran haft en spirande demokrati, som i praktiken avskaffades av USA genom den CIA-maskinerade kuppen mot Mohammad Mossadeqs regim 1953. Oljan var också då viktigare än demokratin.

Ändå kan inte ens ”skurkstaten” Iran riktigt mäta sig – när det gäller islamistisk fundamentalism och repression – med USA:s ytterst närstående klient- stat Saudi-Arabien. På grund av ”rätt inställning” till USA behandlas de saudiska prinsarna på ett dia- metralt annorlunda sätt än de iranska mullorna.

Kan Egypten bli ett arabiskt Turkiet, den första (och största) arabiska demokratin med ett moderat islamiskt inslag? Åtminstone är Egypten inte Iran, trots att många paralleller annars kan dras: folkrika civilisationer med djupa rötter, bägge också i mo- dern tid periodvis ledande på vissa kulturella fält. Egyptisk film hade en guldålder under 1940-50-talet, den iranska filmens guldålder har utspelat sig under de senaste decennierna. Den politiska feminismen har viktiga traditioner i både Iran och Egypten och den också i väst välkända egyptiska författaren och feministen Nawâl El Saadâwi (f.1931) deltog själv aktivt i revolten i januari-februari:

En häst var nära att trampa ned mig där jag stod på torget. Men ungdomar räddade mig undan den. Jag såg dessa aggressiva kamelryttare i ögo- nen, som härjade på torget och sköt åt alla håll. [...] Där var säkerhetsofficerare, folk från den centrala säkerheten, poliser, av vilka åtskilliga saknade arbete, och slagskämpar från gatugång och fängelser. Flera av dem erkände sig ha fått 200 pund och ha utlovats 5000, om de genom att överfalla folk på torget med svärd, bajonet- ter och molotovcocktails lyckades skingra dem. (*Svenska Dagbladet* 9.2.2011)

ALLA SPEKULATIONER HANDLAR NU om vilket land som blir följande ”dominobricka” där regimen avsätts av det som i andra situationer ofta nedlåtande kallas för ”gatans parlament”. För att gatans revolutioner ska bli populära t.o.m. i väst- lig kommersiell press krävs, visar de nordafrikan- ska exemplen, att länderna befinner sig någorlunda långt borta, att parollerna inte är islamistiska, att våldet utövas av regimen samt att organiseringen

sker via Internet, SMS, Twitter och andra ”ungdom- liga” media som vi kan identifiera oss med. Troligen har regimerna i de länder som närmast verkar ”hotas av demokrati” – Algeriet, Libyen, Jordanien, Bah- rain, Jemen, Iran(?)... – redan lärt sig av sina av- satta kollegers misstag. Jasmin-revolutionerna har visat att det inte räcker med tortyr för att stämma i bäcken och stoppa flodvågen av demonstrationer, idag krävs också ett omfattande nätspionage i cy- bervärlden, t.ex. de s.k. sociala media. I fallet nya media tycks både Ben Ali och Mubarak ha slum- rat, men i synnerhet efter februari är makthavarna knappast längre lika lättsinniga. (Den privata sek- torn i Finland ligger längre framme: servicefacket PAM meddelade för några månader sen att tiotals medlemmar redan fått sparken på grund av kritiska Facebook-uppdateringar. Fråga helst inte hur firman fått tag på denna kvasi-privata information!)

ARABVÄRLDENS HÄGRANDE omvandling är en affär för arabvärlden. I första hand. Men USA:s oerhört starka närvaro i regionen ställer potentiellt också supermakten – och i allmänhet ”Väst” – an- sikte mot ansikte med vår fullständiga tvetydighet. Visserligen är den stora allmänheten i USA rätt väl skyddad för kompletterande information från den andra sidan. Enligt en uppgift i *TIME* finns t.ex. den arabiska kvalitetskanalen *Al-Jazeeras* engelsksprå- kiga sändning tillgänglig per kabel-TV i bara tre(!) amerikanska städer, en kulturell isolationism som låter närmast nordkoreansk.

Trots att fortsättningen är fullständigt oviss är det klart att de unga i Egypten och Tunisien redan skapat ett banbrytande mönster, en modell för den icke-våldsamma protestens möjligheter i arabvärld- en, som kommer att kvarstå som en heroisk ikon. Tideräkningen börjar i viss mån nu om, till årtal som 1789, 1917 och 1989 läggs februari 2011. De värden vi i ”Väst” påstår oss stå för sänds till ny revision. Ett spöke går genom Mellanöstern, demo- kratins spöke som det så länge hette att aldrig kan bli *halal*. Kanske den föreställda ”civilisationernas kamp” mellan Väst och Öst helt otippat kommer att handla om demokrati kontra demokrati? Också re- alpolitikern kan en dag stå där utan några realiteter att stötta upp fasaden med.

20.2.2011

Familjealbum, flugtämjare och fyndiga formuleringar

– en simtur i 2010 års bokflod

Fredrik Hertzberg och Yasmin Nyqvist diskuterar det finlandssvenska prosaåret och finner en stark tonvikt på det förflutna men med plats för experiment och irrfärder.

YN: Det som allra först slår mig då jag tänker på det finlandssvenska prosaåret 2010 är det mycket dominerande inslaget av historisk realism. Litteraturen står med båda fötterna stadigt på jorden. **Carola Sandbacka** och **Pirkko Lindberg** skriver båda om den krassa vardagen under krigs- och efterkrigstiden, medan vi hos **Erik Wahlström** och **Märta Tikkanen** hittar historiska romaner om finländska stormän som Runeberg och Uno Stadius. Författarna går naturligtvis till väga på helt olika sätt och med olika grader av verklighetsförankring, men basen finns i historien och det finländska samhället, som det såg ut tidigare. Man frågar sig om detta är något som är typiskt för i år, eller typiskt för finlandssvensk litteratur överlag: varifrån kommer denna inspiration att gräva i historien, tycker man kanske att tillvaron var mer spännande tidigare?

FH: Finlandssvenskarna har ett välutvecklat historiskt – och nostalgiskt – sinne, och historien används ofta just som inspiration, på gott och ont. Om vi tar det onda först röjer det kanske ett försvagat sinne för det värdefulla i nuet, för glömskan, leken och undantaget; för det som inte passar in, som därigenom potentiellt kunde revitalisera. Varje kultur behöver ett laboratorium, ett *El Bulli* för nya smaker. Men historien kan förstås också revitalisera nuet. Det finns ett citat av Gunnar Björling som lyder ”Historia – att skrivas på nytt. Alltid”. Det vill säga, det finns ingen definitiv och avslutad version av det som har skett, utan allt det som nu sker – görs och

sägs – förändrar i någon mening det som föregått. Många författare inspireras av möjligheten att föra en dialog med det förflutna, eller av att dra sitt strå till historiestacken, som är ganska hög i Svenskfinland (så blir det väl också för en minoritet som till vissa delar hade det relativt bättre förr). Men sen är det förstås också vanligt bland äldre författare – de du nämner har en medelålder på närmare 70 – att man blickar tillbaka, intresserar sig för hur saker blev som de blev, och mera övergripande ser närhistorien (eller samtidshistorien som det heter i Sverige) och den egna släktens historia i ett vidare perspektiv. Sandbacka, Wahlström och Tikkanen ägnar ju sig framför allt åt biografiskt skrivande, vilket också kan ses i ljuset av en mer allmän trend – under de senaste två decennierna har ett förnyat intresse för biografien vuxit fram, inte minst tack vare den feministiska forskningen, där dokumentationen av tidigare okända kvinnoöden lyfts fram. Att också en del yngre författare gräver i historien återspeglar också efterfrågan och knyter an till realismen, nämligen: om du vill bli läst gäller det att välja en läsarvänlig genre. Minsta motståndets lag. Det här är ingalunda typiskt för Svenskfinland, kanske Svenskfinland snarare har blivit mer som många andra länder i detta avseende, om man alltså tänker sig att vi var mer gränsöverskridande förr (Björling & Co.). Efter årtionden av modernistisk hegemoni med vissa sextiotalistiska tillskott har vinden vänt, och nu är det deckare och historisk roman som gäller. Men år 2010 är nog, som du också själv före-

slår, i ovanligt hög grad ett realismens år, fast uttryckligen ett den historiska realismens år – vi har ju ingen bred eller djup samhällskritisk samtidsepik, till skillnad från vad fallet är till exempel i Sverige. När finlandssvenska författare skildrar samtiden – nuet – realistiskt gör de det vanligen i glimtar och vinklar, inte som en medierad, fullödig helhet. De i mitt tycke intressantaste av årets böcker faller också vid sidan av den psykologiska realismen.

YN: Jo, det finns säkert en viss åldersgaffel när det kommer till det historiska intresset, och det förflutna hyser naturligtvis också ett mycket större lager av legendariska personligheter att skriva och fanatisera om. För att inte tala om starka kvinnoöden i nödens tider; kvinnoskildringarna dominerar årets litteraturskörd. En Erik Wahlström kunde man nog säga att i Björlings anda skriver historien på nytt, skapar en ny bild av Runeberg och hans samtid med historien som stöd. För att inte tala om Lindbergs nedtecknande av kvinnors upplevelser i restaurang- och hotellbranschen – det ligger nog mycket i tanken att författare återskapar och kompletterar den vedertagna bilden, låt vara att tillvägagångssättet kan vara traditionellt.

De yngre författarna, till exempel årets tre debutanter **Jenny Björklund**, **Martin Högstrand** och **Freja Rudels**, skriver också där de står. Det känns självupplevt, det handlar om vardag: en radioredaktör i Mariehamn, en studerande vid det svenskspråkiga universitetet, unga vuxna i den sydfinländska glesbygden. Hos **Henrik Jansson** kommer vi kanske närmast den samhällskritiska nutidsskildring du talar om – här möter vi djupt desillusionerade protagonister, alkoholister och utstötta som lever i ”de tusen sorgsna sångernas land”, för att parafrasera en känd Suomirocklåt; Jansson tycks i mångt och mycket vara inspirerad av musikgenrens verklighetsbild. Man håller sig på sitt eget revir och skriver om sådant som känns nära och äkta och ofta gör man det skickligt. Det enda skönlitterära formexperimentet står egentligen **Hannele Mikaela Taivassalo** för med sin uppfriskande ödesdigra och teatraliska *Åh, kom och se här*, och faktum är att det enda verk som utspelar sig till stora delar utanför Svenskfinland är **Susanne Ringells** orddigra, slingrande novellsamling *Vattnen*. I min mening hör båda dessa

till årets pärlor. I dem finner vi en djärvhet, både i tilltal och i språkanvändning. Man vågar ta steget ut ur det hemtama och bekanta, såväl när det kommer till litterära mönster som miljöer. I båda fallen har vi också att göra med väldigt medvetna berättare som väger varje ord på guldväg och genom detta påminner läsaren om sin närvaro. Det är stimulerande att läsa sådant, jag hittar nya sidor i tillvaron.

FH: Om man fortsätter med restaurangmetaforen kunde man säga att de flesta av de finlandssvenska författarna vi läst dukar upp en gedigen tre-rättersmiddag, medan bara två gör någonting helt annat: Ringell dukar fram flera exotiska smårätter och Taivassalo gör hela restaurangupplevelsen till en sorts *performance*, eller parodi. Av någon anledning kommer jag att tänka på ett festligt avsnitt av barnserien Urpo & Turpo, där Urpo kommer in och beställer först gallsten, som visar sig vara slut, och därefter pizza med mjölkchoklad, jordgubbsmarmelad och popcorn, varpå kyparen säger ”Det går inte, ni blir fet!”. Taivassalos absurdism kanske inte i alla avseenden riktigt passar in i ett finlandssvenskt sammanhang, folk känner sig för självmedvetna, de tillåts inte försjunka i kontemplation, eller har svårt att hantera den vaga känsla av oro som frammanas. Det kräver för mycket av dem och är inte alltigenom angenämt. Absurdisten är som en *enfant terrible* i finrummet, där konsten ses som något fint och upphöjt. Den finlandssvenska högkulturen är av hävd konservativ, eller som Hagar Olsson uttryckte saken i *Quosego* (1929):

Att försvara de positioner vi sedan gammalt inneha har varit vår högsta ambition. Traditionen har varit vårt enda vapen. Som en följd därav har en konservativ läggning vuxit fram och småningom blivit utslaggivande [sic] på alla områden av finlandssvenskt kulturliv. [...] Den förhärskande finlandssvenska andan är endast konservativ, ljumt, behagligt, välanständigt konservativ.

Inte ens modernisterna eller än mindre sextiotalisterna lyckades ju helt luckra upp denna konservativa anda, och en mer lekfull intellektualism av franskt eller engelskt snitt – företrädd av en Rolf Lagerborg, en Yrjö Hirn – har aldrig fått något egentligt fotfäste här. Jag tänker mig nämligen att den finlandssvenska konformismen delvis har att göra med

släktskap med och inflytande från den tyska kulturen under 1900-talet; man bemödar sig om en sorts innerlighet. Nietzsche skriver om tyskarna: "Ett klädesplagg som inte kräver någon tankemöda, vars utformning inte kostar någon tid, gäller bland tyskarna genast som ett bidrag till den tyska klädstilen. Formmedvetandet avvisas rentav med ironi av dem – för man har ju medvetandet om innehållet: de är ju dock innerlighetens berömda folk". Man kunde säga samma om oss finländare; vi är innerlighetens småbröder och -sysstrar. Det tycks gälla allt från mobiltelefoner och kläder till litterära genrer.

När det gäller bokåret 2010 ser det dystrare ut än vanligt när det gäller litteraturen som konstform, den "formmedvetna", "svåra" eller "annorlunda" litteraturen, men här finns ett stort undantag – vid sidan av Ringells och Taivassalos böcker, samt Jan Hellgrens poesierbarium *Kohina* – nämligen att Ralf Andtbacka tillsammans med Metha Skog grundade ett förlag som i första hand är tänkt för sådan litteratur, Ellips, som ger ut poesi, kortprosa, essäistik och "genretänjande former", år 2010 framför allt poesi, vilket faller utanför våra ramar.

Innan vi går vidare till genomgången av de enskilda böckerna vill jag ändå avrunda med att konstatera att litteraturen inte bara är till för finmakare – eller litteraturintresserade, för att spetsa till det – utan också för vanliga läshungriga, för att anspela på en kokbokstitel av Eva Mannerheim Sparre (mat inte bara för finmakare eller matintresserade utan också för vanliga hungriga). Och läshungriga är vi allihopa, nästan. Att recensera böcker är ett arbete, men ett nöjsamt sådant, och särskilt läsandet utgör en oas i vardagens övriga stress – också när det är en del av denna stress. Få har väl formulerat denna aspekt bättre än P. O. Enqvist, som sagt att romanen är den plats där vi överblickar våra liv. Och jag tycker den finlandssvenska romanen lämpar sig särskilt väl just för detta, för en tids begrundan och avbrott. Jag har en känsla av att folk inte riktigt vet hur mycket läsvärt som faktiskt publiceras under ett år i Svenskfinland. Det är stora mängder, och vi kan vara stolta. Det har varit en fröjd och en givande upplevelse att läsa genom fjolårets skönlitterära prosa, eller vad tyckte du?

YN: Ja, innerlighet är ju inte *per se* en negativ egenskap – bastanta vandringskängor och praktiska ytterrockar fyller sin funktion, även om de kanske inte tillfredställer den mest kräsna dandyn, för att knyta an till det tyska klädmotet. "Innerlighet är att vara närvarande i sig själv", lär Søren Kierkegaard ha sagt och citatet tycker jag belyser en värdefull aspekt av begreppet och är en god beskrivning av det vi läst i höst. Årets författare är bra på att skildra livet som det levs och har levats, stolt men utan åthävor, övertygande och närgånget på ett sätt som tilltalar i sin ärlighet. Så visst har det varit givande!

Mord på många sätt

FH: Hannele Mikaela Taivassalos *Åh, kom och se här* tycker jag är en av höstens höjdare. Ett av romanens primära ärenden är, som jag ser det, att pröva en viss inställning till förgängligheten; en inställning som uttrycks till exempel i det bellmanska utropet – som inte förekommer i boken, men som väl kunde förekomma där – "Tycker du att graven är för djup, nå välan, så tag dig då en sup!". Kalla det skälmskt trots, att spanna blicken i det tragiska utan att bli melankolisk.

Sensmoralen är präntad på bokens bakpärm: "Det finns bara / slut". Boken inleds med att en kvinna skjuts till döds, och vi följer henne, inte från början till slutet, utan från slutet till slutet. Hon dör på Kungliga Operan i Stockholm, där vi mycket riktigt befinner oss både i början och i slutet. Däremellan är vi mestadels i Helsingfors eller på Finlandsbåten, där kvinnan som dött och/eller skall dö säljer parfym, och där hennes bror arbetar i kassan på tax-free butiken.

Personerna i *Åh, kom och se här* är rumsligt förbundna genom att de alla, så när som på en, bor i samma våningshus. I förgrunden har vi tre kvinnor: den nyss nämnda kvinnan, kvinnan med rödtonat hår – som vi kanske kan luras tro att är bokens allvetande, närvarande berättare – och Lillybeth, den enda av dem som har ett namn. Männen i förgrunden är två, den kuriöse baronen och historikern Erling Elias Stoltz och Selim, den dödade kvinnans bror.

Frågan är om människorna också är tidsligt förbundna. Den anakronistiske Stoltz för sin del lever

med halva benet i Bellmans Stockholm, tycker sig se droskor och hårpiskor. Attentatet mot Gustaf III – liksom Almqvists *Drottningens juvelsmycke* – bildar en spöklik dubbelexponering med bokens eget attentat. Samtidigt handlar det om ensamhet och längtan. ”You’re always / A day away” som det så träffande heter i en återkommande musikalrefräng.

Jag vet att inte alla har lätt att ta till sig Taivassalo, eftersom hon bryter den så kallade fjärde väggen. En författare gör anspråk på din tid och uppmärksamhet, men ju mindre du är medveten om författaren – eller egentligen berättaren – desto mindre medveten är du om detta. Taivassalo tycks däremot sträva efter att maximera denna medvetenhet – självmedvetenhet – hos läsaren. Hur reagerar du?

YN: Som du säger är *Åh, kom och se här* definitivt en av de klarast lysande finlandssvenska romanerna i år. Så jag njöt av varje sida! Titeln uppmuntrar oss att komma närmare, bjuder in oss i historien. Och jag dras direkt med i denna roman som andas lekfull berättarglädje. Taivassalo har som skribent ett väldigt starkt grepp om språket, det är inte bara de ödesdigra attentaten som dubbelexponeras; även skrivakten och läsakten vävs in i berättelsen, blir en oskiljaktig del av den. Det direkta tilltalet och det narrativa spelet gör att man dras med och känner sig delaktig. Det är väl detta grepp du tänker på när du talar om den fjärde väggen. Jag måste tillstå att jag faktiskt ser avsaknaden av denna vägg som en av romanens största styrkor. Jag gillar leken med läsaren, att aldrig veta när en av karaktärerna ska lyfta blicken från sin kaffekopp och spanna ögonen i mig, att inte veta hur mycket vi kommer att få se – berättelsen påminner stundtals om ett panorama över ett landskap, där somt zoomas in efter författarens behag, och somt hålls helt och hållet utanför vårt synfält. Att Paul Austers *New York-trilogi* med sina metamysterier och lekar med berättarperspektivet blir Selims kvällslektyr tolkar jag också som en klar läsanvisning för *Åh, kom och se här* signerad författaren själv.

Då jag stängt boken kommer jag att tänka på Dan Anderssons visa *Hej och hå Jungman Jansson* med frasen ”kanske döden står och lurar bakom trasiga koraller”. Historien om dessa figurer är som du sä-

ger en hyllning till förgängligheten, slutet allestädes närvarande. Som i den barocka konsten väntar jag mig nästan att se den symboliska dödskallen där i hörnet av tablån, nonchalant framlagd, som en påminnelse om vad som komma skall.

Det är också fascinerande hur en skicklig författare kan göra det alldagliga så ödesmättat, så laddat. Jag tänker på Monika Fagerholm och hennes *Trakt och träskmarker* – vanlig västnyländsk landsbygd förvandlas i hennes böcker till något farligt och okänt. På samma sätt kunde man här tala om en liknande förvandling – Viking och Silja, dessa båtar som är standardscener för varje finländsk Sverigesemester, blir osäker mark och en symbolisk sammankopplande enhet mellan de två städerna handlingen utspelar sig i.

Man kan väl också se berättelsens slut – och början – på den Kungliga Operan och hänvisningarna till Almqvists roman-, drama- och poesihybrid som en hälsning till Taivassalos egen komposition. Stilen är ju väldigt poetisk och då jag tänker på platserna historien utspelar sig på vill jag nästan tala om romanens scenografi och kulisser, så starka är bilderna av trappuppgångarna i det gröna huset med de tunna dörrarna där trappdväljarna håller till, de smala och branta gatorna i staden vid havet där det alltid blåser, eller det bedövande ljuset och de klirrande flaskorna i parfymbutiken på båten.

Det känns som om det finns mycket i denna roman som tål att tänkas på, mycket djup för analys och diskussion – och det kommer nog också att analyseras och diskuteras.

Medan stilen i *Åh, kom och se här* är poetisk, snirklig och full med tolkningsbara detaljer, är **Torsten Petterssons** *Göm mig i ditt hjärta* av en helt annan kaliber. Här är det, som sig bör i en deckare, detaljerna och den välkonstruerade mordintrigen som gäller. Pettersson har ju publicerat både prosa och poesi, och har nu blivit tydligt intresserad av brottsromanen, med den år 2009 utkomna *Ge mig dina ögon* som inledning. I *Göm mig i ditt hjärta* befinner vi oss igen i den lilla fiktiva inlandsfinlandssvenska staden Forshälla, någonstans öster om Åbo. Denna gång är det en liten flicka som har försvunnit, och kommissarie Harald Lindmark med kolleger blir genom detta indragna i en härva med ett stort antal

misstänkta och många vändningar. Pedofili, svart-sjukebrott, hämnd? Lösningen är in i det sista förhöjd i dunkel.

Pettersson uppvisar ett beundransvärt precisionsarbete i denna roman, strukturen är intrikat och varje detalj i intrigen känns noga uttänkt. Samtidigt är tempot i historien långsamt och berättelsen uppehåller sig ofta vid Lindmarks familjeförhållanden, kärleksambitioner och personliga problem. Typiskt för genren, och det är kanske jag som inte förstår mig på estetiken, men jag känner mig vid läsningen inte särskilt berörd av Lindmarks själsliv. Snarare vill jag utropa *get on with it!* och få utredningen och kriminalintrigen att gå vidare i en snabbare takt. Det är ju ändå den som är historiens primus motor. Det är en välskriven, och på slutet spännande kriminalroman, men någonstans känns det lite som om man drunknar i detaljerna: det finns så många karaktärer, så många vändningar, så många potentiella gärningsmän, att själva spänningsmomentet nästan ger vika för det tunga och stora strukturarbetet. Eller vad tycker du?

FH: Jag tycker i stort som du. *Göm mig i ditt hjärta* är nöjaktigt behaglig läsning, men inte genomgående spännande; för detta ger sig pusselbitarna något för lätt. Det väger inte heller riktigt jämnt mellan de två huvudspåren, fallet med Petras försvinnande och den större härva av tilldragelser som nystas upp i anslutning till detta. Det sociala, samhälleliga ärendet följs inte riktigt upp. Spetsar man till det blir fallet Petra något av ett sidospår, nästan ett villospår, medan huvudsaken är själva polisarbetet, som man följer med intresse med inte med öppen mun.

Jag störde mig inte så mycket på tempot. Pettersson är skicklig på att levandegöra sina personer, främst med hjälp av dialogen. Han tar inte så mycket fasta på hur folk talar men har på klassiskt deckarmaner gott sinne för tempot i ett samtal, och för dialog som ett givande och tagande, något som växer fram. Däremot gör poliserna ett något klichémässigt intryck, tycker jag, och skummisarna är karikerade.

Medan Petterssons hjälte är en närmare 60-årig änklings med vuxna barn är hjälten i **Staffan Bruuns** *Kappsäck full med pengar* 30-plus, gift med Char-

lotta, och lycklig far till treåriga Claudia. Antonio Sallinen heter han och gestaltas illmarigt som världens mjukis – en motvikt mot Bruuns sedvanliga hårding, journalisten Burt Kobbatt, känd från ett flertal tidigare deckare. Sallinen är reklamman på en reklambyrå i Helsingfors, och har efter en resa till Zürich fått med sig en annans kappsäck, som innehåller en miljon euro.

I *Kappsäck full med pengar* överträffar fiktionen verkligheten; greppet är lite som att förstärka smaken i tomatsoppan genom att ösa på friskt med ketchup. Inte subtilt, men inte heller utan charm; här finns humor och djärva tilltag. Relationen mellan Antonio och Charlotta ska väl ses som en trendkänslig satir över en curlingpappa som dansar efter hustruns och dotterns pipa, men den är för karikerad för att drabba.

”Om det är någonting jag behärskar till fulländning så är det köttbullar med potatismos”, konstaterar Bruuns hjälte. Det kunde vara en självvironisk karakteristik av Bruun som berättare. Han kan detta med att fångsla läsaren, men får samtidigt läsaren att undra om inte storyn kunde göras aningen mer delikat, atmosfären mer pikant och karaktärerna mer nyanserade utan att lättheten helt gick förlorad.

Närhet och avstånd

YN: Henrik Janssons *Brev från bar Aurora*, utgiven på det mindre förlaget Scriptum, är en mörk skildring av människor på samhällets botten, snåriga relationer och missbruk. Berättelsen tar avstamp i protagonisten Sam Sundes kval och bearbetande av sitt traumatiserade förhållande till fadern, som ligger döende på ett vårdhem i Åbo. Sunde är ett av samhällets olycksbarn, en alkoholiserad aspirerande poet på sjukpension. Dagarna tillbringas ofta på lokala ”räkälän”, som Sam kallar ”barer Aurora”, slitna sjapp ”med bevarad respekt för mindre framgångsrika människor”. Fadern, pastor Max Sunde, nu långvårdspatient i grönsakstillstånd, var tidigare känd som karismatisk präst. Sam och lillasyster Lona fick dock se den andra sidan av myntet: de våldsamma grälen med den alkoholiserade modern och Max tycke för kvinnorna på bänkarna längst fram i kyrkan, de med den största viljan att bli fräls- ta.

Misärskildring blandas med samhällskritik; Sam har en staty föreställande finansminister Jyrki Katainen i sin lägenhet. Jyrki får med sitt grinande ansikte symbolisera all den ondska och orättvisa det kapitalistiska systemet producerar. Besöken hos den döende fadern på det dåligt skötta kommunala ålderdomshemmet gör Sam ännu mer övertygad om att det finländska samhället har misslyckats med att ta hand om de sina:

man har i det här landet tabubelagt sanningen att det bara är skräp med vår välfärd så länge som den fördelas så orättvist som nu. Att det egentligen skulle vara mycket bättre om det fanns mindre resurser, men större intresse av att alla skulle få sin del [...] [jag] drömmer mig för ett litet tag tillbaka till detta sjuttio- och åttiotal med mindre pengar men bättre möjligheter också för fattiga att få hjälp [...] men för att gå med idéer i den här stilen måste man förstås vara förvirrad av demoner, psykiska knockoutslag och tabletter.

Sam och hans närmaste är bittra och besvikna på tillvaron som behandlat dem så hårt, de spottar på vad de kallar överklassen, ”den parfymerade trendsvetten”, och hyser ingen tilltro till politiker, polis och andra samhällsautoriteter. I stället tyr man sig till varandra, sätter sig i baren och dricker mera.

Trots vissa svagheter – samhällskritiken känns som en naturlig del av Sams patos men blir ibland så riklig att den börjar gå på tomgång, och man har svårt att tänka sig att de utstötta, alkoholiserade, politiskt passiva karaktärer som Jansson beskriver aktivt skulle delta i demonstrationer och *Reclaim the street*-evenemang – är författaren bra på att beskriva livet i marginalerna. Starkt intryck gör skildringen av de relativt kärleksfulla relationer Sam Sunde ändå har; Jansson får in ett kraftfullt stråk av ömhet mitt i mörkret. Förhållandet till alkoholiserade ex-boxaren Amie som Sam våldtagit för flera år sedan men som han sedermera träffar på nytt, hans trevande kontaktförsök med den tonåriga dottern Pinja-Maria, det hjälplösa förhållandet till föräldrarna, speciellt den döende fadern, känslorna av ånger, skam och skuld. Och den brinnande kärleken till lillasystern, ödessystern Lona, en kärlek som egentligen driver historien och Sams liv framåt, som tar sig incestuösa former men som är gränslös och vacker på sitt eget kantstötta sätt.

Susanne Ringells nyutkomna novellsamling *Vatten* belönades i år med svenska Yles litteraturpris. Och inte utan orsak. Novellerna är lockande och konstfärdigt framskrivna, språket porlar fram i fyndiga formuleringar och en extremt detaljerad rikedom i uttrycket. Detta är inte noveller som ska läsas snabbt, utan med eftertanke och tid att njuta av ordflödet och de associativa betydelseförskjutningar som äger rum i Ringells ordlek. Man får en känsla av att författaren hyser en äkta kärlek till och förundran inför språkets möjligheter. Vattensymboliken flyter igenom alla noveller, det kan handla om allt från havet och floder till fostervatten och badinrättningar i främmande länder.

Känslan och beskrivningen av kroppen och det kroppsliga är genomgående närvarande; med anledning av vattentemat befinner man sig ofta i bad- och simsituationer, ofta naken, och jaget får därför anledning att fundera på det kroppsliga hos sig själv och andra. Det nakna och icke-övertäckta blir ett osäkerhetsmoment; man tar en risk genom att blotta sig, men knyts i sin aktion samman med andra som också vågat ta steget. Vatten skapar gemenskaper men är alltid en risk. Varje novell i denna samling är värd sin plats, men speciellt ”Intrigen”, den inledande novellen, tog andan ur mig. Synvinkeln där fungerade främmandegörande, precis så som god litteratur ska göra. Här ges röst åt det ofödda fostret varvat med den tilltänkta moderns tankar efter missfallet. Att beskriva fostrets tankar, dess ”intrig”, det inte betydelselösa beslutet att dra tillbaka sitt existensanspråk – här tycker jag att Ringell plöjer nya fåror i litteraturjorden. Hur upplevde du resan på vatten?

FH: Tja, du säger det så bra att jag inte vet vad jag kan lägga till. Intressant att du uppfattade nakenheten, det fäste jag mig inte vid och det handlar kanske delvis om att jag som manlig läsare inte identifierar mig på samma sätt. Det är säkert rätt att koppla det till frågor om den personliga integriteten i Ringells fall, och det fick mig att tänka på att Ringell är en författare som gärna skyler sig – bokens halvgenomskinliga smörpappersomslag har jag hört henne referera till som en ”slöja”, men jag tänker framför allt på hennes sätt att beslöja i språket. Det är som om hela hennes stil motiveras av detta att inte träda

fram alltför naken, i motsats till dem som strävar efter att chockera eller efter en sorts stillös realism som är tänkt att vara sann för att den är platt. För Ringell, har man för sig, är plattityden falsk och beslöjandet kommer närmare verkligheten, fångar dess sinnlighet, öppnar den. Ändå är hon enkel, som en Hemingway: ”Berlin ligger i det flacka märkiska landskapet, skriver JD [Jörn Donner]. Det är en bra mening. Det är en alldeles utsökt mening – svår att överträffa – lockande och öppen, genomblåst som det märkiska landskap jag aldrig hittar”. En sorts mild ironisk tillrättavisning till en äldre kollega, så sådan. En bit längre fram: ”Så det är klart att när jag efteråt, efter mitt sinnesspäckade och köttiga Berlin, försöker bilda mig och orientera mig i uppsjön av personliga, vagt hotande och delvis råa, intryck genom att ta del av JD:s kunskapsdigra, samhälleliga analys av staden, går jag bet. Går jag ganska bet. Jag fastnar för en bagatell [...] Jag fastnar för den snart sagt enda opolitiska meningen i hela boken”, etc. Det här är en röst som man genast fattar tycke till, får tilltro till. Den vänder sig inte tvärt emot manlig rationalitet – här företrädd av Jörn Donners *Rapport från Berlin* – och viker heller inte undan, den är lågmäld och självironisk men har stor integritet på samma gång, döljer så att säga inte sina egna kvaliteter utan blottar dem så alla kan se, om de bara förstår att titta.

Freja Rudels novellsamling *Blodsband* tycker jag är en välskriven bok, en lovande debut. Det är alltså fråga om noveller som alla på sätt eller annat tangerar blodsband, närmast förhållandet mellan föräldrar och barn, men också mellan syskon. Vi väljer inte våra föräldrar, syskon eller barn; vi kan välja att försöka bli med barn, skaffa barn, men inte vilka dessa barn blir, och när vi föds till denna värld föds vi till föräldrar som har vissa föreställningar om oss, kanske vissa förväntningar; åtminstone har de sina egna liv och värderingar som präglar oss på ett eller annat sätt. ”Vi består av andra människor”, som bokens motto (av Aris Fioretos) lyder. Redan temat är *gefundenes Fressen* för en novellsamling, och tematiken belyses skickligt från olika tänkbara vinklar – vi har flickan som skäms för sin far, den unge bögen som skäms för sig själv inför sina föräldrar,

pappan som hurrar på sin fotbollsgosse, mamman som möter sin eländige suput till son, med mera. Rudels blottar smärtpunkten i varje relation, och hon gör det skickligt, tycker jag.

Ett par invändningar har jag dock, en liten och en större. Dels är dialogen ibland smått karikerad i sin strävan efter att vara samtida – ”Ring med din egen fucking telefon” – och någon gång känns den lite artificiell. Men det är en småsak. Däremot kan jag sakna en större originalitet. Motiven är skickligt hanterade men de är samtidigt rätt schablonmässiga. Man lär sig inte något riktigt nytt eller omstörtande, varken som barn eller förälder. Nalle Valtialas *Anna*, en kanske inte helt och hållet lyckad bok som kom för några år sedan, gav mig en ordentlig tankeställare när det gäller förhållandet mellan föräldrar och barn. I Rudels känns blodsbanden trots allt mer som ett material, som en förevändning för att skriva. Det är lite för slipat för min smak. Men nu vill jag höra vad du tyckte.

YN: Ja, *Blodsband* är en välkomponerad samling, och temat familjeband behandlas på flera olika sätt. Man kunde beskriva situationerna som äger rum i novellen som tämligen vardagliga, förutom den sista novellen som utspelar sig kring en rattfyllerättegång. På sätt och vis förstår jag din längtan efter mera originalitet, både i tematik och i framställning. Samtidigt känns det som om det just är det vardagliga och de vanliga människorna Rudels strävar efter att avbilda. Här finns inga stora insikter och inga snirkliga utläggningar och metaforer, som hos till exempel nyss nämnda Susanne Ringell. Här gäller det jordnära, de små känslorna som görs begripliga med enkla ord, men som ändå sist och slutligen betyder mycket i förhållandet till de närmaste.

Jag fick faktiskt sätta mig ner och fundera över varför *Blodsband* för mig kändes så berörande, och varför jag finner denna njutning svår att förklara i analytiska termer. Så råkade jag läsa litteraturprofessor Claes Ahlunds essä ”Om läsning” (*Hufvudstadsbladet* 5.12.2010) och kände att han tangerade precis det jag satt och tänkte på, nämligen läsoplevelsens mysterier. Han ställer frågor om de känslor som är involverade när man läser en text: Vad var det egentligen som hände när du läste? Varför berördes du? Han frågar sig också hur den

subjektiva läslusten kan kombineras med den objektiva och mer analytiska sidan där man faktiskt försöker tolka det man läser. Jag tror att den främsta orsaken till att jag berördes så mycket av *Blodsband* var den starka identifikation jag kände med huvudkaraktärerna. Detta har sannolikt mycket att göra med uppväxtmiljö och ålder – Rudels beskriver barndoms- och tonårstider som känns som 80- och 90-tal, då jag själv växte upp, även jag i den västfinländska glesbygden där man hämtar pappor från bussar som går ett par gånger om dagen, där alla känner alla till namnet, och där man inte har lust att vara men man har inget val. Identifikationskänslan var varken särdeles sprittande eller bekväm – jag kände mig faktiskt innan jag började läsa skeptiskt inställd till både tematik och geografisk scenanvisning – men överraskades själv av hur berörd jag blev av novellerna, speciellt de två första.

I efterhand inser jag att jag antagligen stötte bort boken eftersom jag inte har något intresse av att identifiera mig med min uppväxtort, tonårstiden. Vid läsningen kom ändå en massa minnen tillbaka, lite som med Patrik när han blickar upp på den inristade Freddy Mercury-lyriken under bänkarna i strandbastun i novellen "Ribban". Så på något vis fungerar *Blodsband* som ett exempel på hur litteratur kan bli viktig genom att övertygande återskapa scener och situationer som läsaren känner igen. Och just i detta fall passade dessa berättelser mig som hand i handske, men alla har antagligen inte samma upplevelse som jag, någon kanske tycker att det hela inte känns övertygande eller bekant – tänker på det du sa om att du finner dialogen stundvis karikerad – jag tycker den är realistisk – precis sådär talade man ju!

Den andra av årets debutanter är **Jenny Björklund** som inleder sin karriär med en roman i form av anteckningar från en höst i studielivet, *Vad jag gjorde en höst*. "Nedräkning och dagbok" heter det på baksidan av boken. Varje kapitel är en dag och inleds med "89 dagar innan..." ända fram till höstens slut och vinterns början. Jaget är en 25-årig kvinnlig studerande i "studiestaden", antagligen Åbo. Hennes tillvaro är fylld av tentläsning, studiefester och fyllor, resor "hem-hem", det vill säga norrut, till barndomsstaden, och en hel del funderande över

kärleken och ensamheten. Det här är en roman som är väldigt deskriptiv, mera dokumenterande än litterär, tycker jag. Ungefär som om detta skulle vara Björklunds riktiga dagboksanteckningar, inte en roman. Med detta sagt tycker jag ändå att författaren gör ett gott arbete i att beskriva studie- och singellivets ställvisa tomhet och brist på riktning. Här finns en uppriktighet som är drabbande. Jaget står i köket i sin lilla studielägenhet och lagar tonfisksås och soppor som fryses ner i portionsförpackningar, hon övar sig på att spela gitarr, Wikipedia-tentläser, far ut på länk, lyssnar på musik i sina hörlurar och tänker på sina expojkvänner. Hon är nästan ständigt ensam, förutom när hon plötsligt hamnar på fester, ofta oplanerat, ofta utan att veta varför: "62 dagar innan sitter jag i en källare och svenska hits ljuder ur högtalare. Och jag tänkte att jag aldrig skulle gå hit igen och nu tänker jag det igen."

Jagpersonen är fragil och blyg, men är trots detta en utåtriktad person som gillar livet, alltid har velat vara vän med alla, velat vara med, men som av någon outgrundlig anledning ändå har lämnats ensam utan att ha märkt det själv före fullbordat faktum. Som en röd tråd genom boken går funderingarna på de förlorade väninnorna: "Och än en gång undrar jag varför Eva bröt, varför Irma hängde på, och varför jag inte kan nöja mig med det moraliska överläge som jag inbillar mig att jag hade i konflikten som jag inte ens såg komma [...] Jag ville aldrig bli utan någon av alla de jag lärde känna, egentligen".

Studerandes känsla av ensamhet har i flera undersökningar konstaterats vara ett faktum, och i Björklunds roman får denna känsla komma ut och ge sig tillkänna. På ytan ser allt ut att vara bra, det studeras och festas, men under ytan finns det en längtan efter stadigare relationer och en tveksamhet gällande studieinriktningens ändamålsenlighet. Jaget tar till fester och långa löprundor för att förtränga det svarta hålet av pockande tomhet. Det känns som om Björklund beskriver många människors vardag i *Vad jag gjorde en höst*.

FH: Björklunds debut lär vara mycket uppskattad bland yngre läsare. Kritiken var inte så entusiastisk; man noterade stilarbetet och stringensen, men inte mycket mer. Den bleka pärmens dokumentära stil skär sig mot bokens. Det som kritiken inte upp-

märksammat är att boken skildrar en sorts *acedia* – ett teologiskt begrepp som innebär en viss håglöshet, apati, distinkt från depression och ångest, ett ord som egentligen först användes om munkar som förde ett ensamt liv, tillika en sorts andligt morfin; ”middagsdemonen”, som det ibland kallas. Björklund skildrar detta tillstånd med en sorts mild självironi och satir över ett livsskede, studietiden, som ofta förgylls i minnet men som innehåller en god portion *acedia* medan den pågår, en sorts beskötma, en blandning av rastlöst, riktningsslöst fritt ensamhetsliv och ”flum”, studiernas ofta upplevda irrelevans och distans från det verkliga livet (något som kanske upplevs starkast av dem som ännu inte har så stor livserfarenhet utan väntar på att livet ska börja). Den värld som väntar, vuxenvärlden, ter sig inte alls hopplös, huvudpersonen hittar bara inte tråden mellan det som var och det som ska komma. Lågmäld, underfundig, ibland tradig, vilket å andra sidan hör till sakens natur, men Björklund tappar aldrig greppet. En lovande debut, tycker jag.

Stormän och lidande konstnärssjäl

YN: I *Skymningsland*, **Martin Högstrands** debut, har studietid övergått i arbetsliv. Romanen utspelar sig på Åland och handlar om en manlig journalists möte med en deprimerad före detta pianist. Huvudspåret är jag-berättarens skildring av de känslor och reflexioner som denna relation väcker. Berättaren träffar pianisten, Daniel, på en fest, och dras till den tystnad och det allvar som omger honom. Småningom lär dessa två känna varandra bättre och journalisten inser att Daniel är en mycket speciell person, att hans lidande och den vanmakt han känner i tillvaron är ett tecken på en djupare själ, ett konstnärssinne. Själ lever journalisten en inrutad medelklassstillvaro med jobb och sambo, och känner sig ofta uttråkad av denna livsstil. Berättarjaget ser nämligen sig själv som konstnär och intellektuell och hyser därför en stor beundran för Daniel, som är ännu konstnärligare, känner ännu djupare. Han beslutar sig för att göra ett radioreportage om Daniel och blir genom denna process allt djupare involverad i hans liv och tankar.

Upplägget kunde låta lovande, men under läsningen fann jag mig själv ha väldigt svårt att ta de

två huvudkaraktärer på allvar. En orsak är berättarröstens väldigt melodramatiska ton och en annan det vårdslösa användandet av stora ord som mänsklighet, själ och lidande. Till saken hör att romanen lider av en brist på engagerande handling och karaktärsteckning. De stora orden och gesterna finner ingen klangbotten. Romanen må vara tänkt som en beskrivning av ett sinnestillstånd, men tyvärr håller det inte hela vägen; läsaren får aldrig höra något annat än dessa tomma ord som följaktligen framstår som tendentiösa och överdrivna. Sist och slutligen är det just detta som är bokens stora svaghet: en molande känsla av att författaren främst varit intresserad av vackra och bombastiska formuleringar för att sedan försumma grunden, romanbygget. Mycket snack och lite hockey så att säga. Såvida *Skymningsland* inte är tänkt att fungera som en parodi på de fåfänga och självcentrerade rockstjärneaspiranter man ibland möter, som älskar att sitta och kontempera den egna kreativiteten och själens djup. Det kunde vara en möjlighet. Eller vad tror du?

FH: Jag blir inte heller riktigt klok på den här boken, och håller med dig i din bedömning. Det bästa man kan säga om *Skymningsland* är att den är en sympatisk bok med ett lovvärt ärende, att försöka visa att högkulturen har en plats i ett småborgerligt samhälle, och mer övergripande i en nyttoinriktad kultur. Men frågan är om inte Högstrand gör sig själv och sitt ärende en björntjänst. Den lidande konstnären kanske inte enbart är en romantisk kliché, men den blir det mer än någonsin i Högstrands sentimentala framställning. Här finns frön som kanske kunde ha blivit något, och till exempel försök till en lyrisk naturbeskrivning, men kontrasten mellan banalt och högstämt gör att helhetsintrycket är pekoral.

Ett mer nyanserat porträtt av en romantisk konstnär får vi i Erik Wahlströms *Flugtämjaren*. Jag ser Wahlström som en författande journalist, en av våra främsta, men tyckte att det i hans två första böcker, *Den dansande prästen* respektive *Gud* blev mer kvalificerad journalistik än egentlig litteratur. För mig handlar litteratur om att ställa frågor snarare än om att presentera svar eller lösningar; journalistik handlar vanligen mer om det senare. Också i *Flugtämjaren* är Wahlström kanske mer intresserad

av att presentera sin tolkning av Runeberg än av en mer radikal öppenhet, men här går också pennan sina egna vägar och därför lyfter framställningen i högre grad än i hans tidigare romaner.

Först och främst är Wahlström skicklig på att levandegöra historien. Han är en romanförfattare som levandegör det förflutna lika bra eller bättre än många historiker. Och han hör till den sista generationen som ännu har ett levande förhållande till Runeberg, som fick ta del av skalden i skolan.

I *Flugtämjaren* tar Wahlström sikte på den gamle Runeberg, slagrörd i sin rullstol, blickande tillbaka på sitt liv. Runeberg hyllade gamlingen, kanske för att hans egen barndom var så smärtsam: här antyds bland annat att han var en oäkting som fadern, sjökapten Lorens, tagit på sig för en summa pengar. Fadern såg sitt barn för första gången när han var tre; fem år senare skickades barnet till farbrodern Anton i Uleåborg, där han fick gå i skola. Oäkta, oälskad, skamfylld.

Bland annat detta födde hos Runeberg ett okuvligt begär att tämja sin omgivning; att jaga och skjuta småfågel och räv, att förföra och delvis förgöra kvinnor, att göra livet surt även för dem som beundrade och förde fram honom, såsom professor Fredrik Cygnaeus, som förnedras i en fantasifull men allegoriskt träffande sadistisk homoerotisk lek.

Bokens stora styrka är dess skickligt hanterade breda persongalleri och den samtidigt lätta och koncisa kompositionen. Trovärdigheten ska inte ses bokstavligt; det är svårt att tänka sig en så lättsinnig konversation i den tidens salonger, det vet också Wahlström och struntar i, med rätta. Hans poäng är snarast att understryka anakronismen. Inte sällan tycker man sig se författaren framför sig med källmaterialet, skrockande som en road kommentator, med menande blickar mot dagens läsare.

Meningen är nog inte så enkel som att svartmåla nationalskalden eller att visa att han var av kött och blod. Jag ser projektet som mer identifikatoriskt: Wahlström lever sig in i en samtidigt älskvärd och ömkansvärd skitstövel. Så mycket är baserat på fakta att *Flugtämjaren* samtidigt är en lärorik bok, den tangerar mycket av det som hölls viktigt och debatterades av Runeberg och hans krets. Det är också ett lyckat grepp att genom vitt skilda synvinklar spegla samma skeenden; läsaren delges ett brett spektrum

av medvetanden, alltifrån Lars Stenbäck och J. V. Snellman, makan Fredrika och Aleksis Kivi, till flugor och småfåglar.

Här finns också en undertext som gäller det sociohistoriska sammanhanget. Som Runebergs behov av att profanera Fredrika – född i adelsfamiljen Tengström – på grund av sitt upplevda underläge, hans anspråkslösa bakgrund som satte spår i Runebergs förehavanden och relationer, samt en bild av de olika familjernas inbördes rangordningar i ståndssamhällets Finland under ryska tiden.

Wahlströms raljerande ton kan man uppleva som något entonig, här finns en och annan longör, ibland blir texten för tunn, psykologin för fyrkantig. Ändå fungerar det hela. En burlesk men tänkvärd tolkning av människan Runeberg. Dessutom en fräsch insyn i den runebergska dikttexten.

YN: Jag finner din analys väldigt träffande, och har inte så mycket mer att tillägga. Också jag impone-
ras i denna roman av den välgjorda karaktärsteckningen, den medryckande berättarstilen. Wahlström framställer vår nationalskald och människorna omkring honom på ett sätt som är nyskapande och oförutsägbart. Dessa ikoner ur det finländska historiska galleriet får kanske inte en lekman att spritta av nyfikenhet, men i *Flugtämjaren* blåses det liv i de stela karaktärerna, de blir personliga och mångfasetterade. De olika berättarperspektiven breddar varje händelse och ger den djup, varje röst känns relevant. Och bakom detta ligger utan tvekan ett diger bakgrundsarbete och en gedigen faktakunskap.

Jag fascinerar av det sätt på vilket författaren blandar fakta och fiktion, hur han får de två att helt naturligt flyta in i varandra utan att någon konflikt uppstår och utan att man känner att avbrott görs för att redogöra för källmaterial. Samtidigt är detta en fiktiv historia, och därför förstår jag inte heller de kritiker som anser att Wahlström vill smutskasta Runeberg eller ”avslöja hans riktiga jag”. För mig står det klart att författarens främsta syfte har varit att försöka förstå och övertygande beskriva, göra en tolkning. Som du säger lever författaren sig in i sin huvudpersons psyke, men detta gäller ju inte enbart Runeberg utan även de andra karaktärer som deltar med sina synvinklar, alla med sina fel och brister övertygande skildrade.

Narrativt är detta också en väldigt intressant roman, just med tanke på de olika kompletterande berättarrösterna som finns, och under ytan detta andra tilltal, den implicita författaren som skämtar med läsaren, diskret hänvisar till detaljer som finns utanför berättelsen och som vi förväntas känna till, gör sina karaktärer till åtlöje – Wahlström vet till exempel mycket väl att ingen tidigare skildrat Runeberg inbegripen i sadistisk-erotiska aktiviteter, och han vet att en läsarreaktion inte kommer att låta vänta på sig. Det känns som en konstant dialog mellan verk och läsare.

Wahlström har tagit en nationell symbol och till synes utan ansträngning, men med fullt allvar, gått in i hans inre. Även dikterna får som du säger helt nytt liv i detta sammanhang och har åtminstone väckt ett förnyat intresse hos mig. Runeberg har aldrig varit så här sexig!

Märta Tikkanens *Emma och Uno – visst var det kärlek* uppvisar genremässigt många likheter med *Flugtämjaren*. Även här handlar det om historiska personer som väcks till liv, levnadsteckningar i romanformat. Tikkanen har läst efterlämnade anteckningar och brev, sett på fotografier och hört historier, och utgående från detta skrivit en roman om sina morföräldrars förhållande och gemensamma tillvaro. Fast att säga att den var gemensam är kanske att ta i. Morfadern, Uno Stadius, var på sin tid känd folkbildare och offentlig person. Han ivrade för liberalism och sekularisering och fungerade i mångt och mycket som en nål i det konservativa styrande skiktets öga. Han levde ett rotlöst liv, bodde en lång tid i Sverige, åkte land och rike runt och föreläste medan frun och sexbarnsmamman Emma lämnades på efterkälken, många gånger på sin hemgård i Överby, Kyrkslätt, tillsammans med far och systor. Uno var känd för sin karisma och energi, men också ökad för sitt hetsiga temperament och sin förmåga att gräla och skapa konflikt med de flesta som kom i hans väg. Emma gifte sig med honom som 19-åring och det gemensamma samlivet blev kort: strax därefter åkte Uno iväg för att arbeta för folkbildningen i Sverige, och trots de många barnen skulle inte paret komma att tillbringa mer än kortare perioder tillsammans under sitt gifta liv.

Tikkanen är driven av ett personligt intresse i sitt skrivprojekt; hon och mormodern stod varandra mycket nära och hon vill försöka förstå henne och orsakerna till hennes livsval och hennes tålmod med Uno: för visst var det väl kärlek? Emmas gifta tillvaro präglades av instabilitet och ekonomiska trångmål – Uno hade aldrig ett fast arbete, han flyttade ständigt i jakt på nya utmaningar, Emma lämnades ensam att ta hand om barnen medan kassan sinade och mannen var frånvarande. Trots detta höll hon fast vid honom i många år.

Utgående från de brev och diskussioner som citeras i boken är det svårt att inte få en mycket osympatisk bild av Uno, som enligt tidens melodier uttrycker för klassisk mansgrisighet och till exempel vägrar befatta sig med något som har med barn och hustru att göra eftersom han enligt egen utsago ”endast är en offentlig person”. Tikkanen försöker förstå både Emma och Uno, och drivs av viljan att ge röst åt Emma och beskriva hennes vardag. Emma levde ju i Unos skugga hela livet och är inte på samma sätt som Uno ihågkommen av historien. Trots detta är det bilden av Uno som dominerar romanen. Emma träder fram vid hans sida som en intelligent och extremt tålmodig kvinna som utan att knussa eller klaga uppfostrar barn och troget står vid sin makes sida vad han än tar sig för. Men Uno är den som här tar plats, precis som det säkert var i verkliga livet, och det är svårt att komma Emma nära.

Tikkanen är starkt medveten om att det finns en hel del hon inte vet, att viktig information som kunde komplettera bilden kanske fattas. Detta signaleras också tydligt åt läsaren så att man medvetandegörs om att det som skrivs i dessa fall endast är författarens egna spekulationer. Skillnaden är milslång i jämförelse med *Flugtämjaren*, där kan man nästan känna att Wahlström njuter allra mest då han får måla upp smaskiga detaljer ur sina karaktärers inre liv och tankar. Måhända är dessa realistiskt tänkbara, men något sanningsanspråk har de inte. Även om Tikkanen och Wahlström är olika sorters kockar gör de båda delikata soppor på sitt eget sätt. *Emma och Uno – visst var det kärlek* är en medryckande och berörande skildring av ett i de flesta fall olyckligt och omöjligt förhållande som ändå hade sina ljusglimtar. Håller du med?

FH: Det gör jag. Men jag tror skillnaden mellan Wahlström och Tikkanen också kan ses mot bakgrunden av deras respektive ämne. Runeberg är grundligt utforskad men inte längre grundligt känd, vilket ger Wahlström friare händer, medan Tikkanen torgför en helt outforskad och okänd person och därför skriver under större ansvar. Att *Emma och Uno* genrebestäms som roman är något missvisande, den är snarare krönika eller biografi. Förväntar man sig fiktion i ordets fullödiga betydelse blir man nog besviken.

Bokens huvudtema är intressant. Uno Stadium är ett typfall av mannen som vill rädda världen men inte ens kan ta hand om sina närmaste. Enligt egen utsago bottnar hans otillfredsställda rastlöshet i "ett olyckligt hem" med en "hård far". I våra dagar skulle man kanske tala om narcissistisk personlighetsstörning. Den psykologiska sidan kan förvisso överdrivas, men den kan också underdrivas och mystifieras, vilket jag tycker delvis sker här. Tikkanens Uno är en snygg och karismatisk figur men han ses genomgående från ett visst avstånd.

Varför Emma fäster sig vid honom går Tikkanen inte närmare in på, och därför ter sig konflikten rätt ensidig. Här hade funnits gott om utrymme för spekulering, i en bok som i övrigt så skickligt föreställer sig både det ena och det andra. Hade Tikkanen gått till botten med själva fascinationen hade hon kanske åstadkommit en mindre polariserad bild av förhållandet. Och därigenom kanske en roman. Det hindrar inte att *Emma och Uno* är en på många sätt dynamisk och tänkvärd bok. Tikkanen är en skicklig berättare, lägger upp det hela med finesse och växlar smidigt mellan texttyper och berättarnivåer.

Glömd tillvaro vid hemmets härd

I sin livfullhet kontrasterar *Emma och Uno* mot Carola Sandbackas roman *Under kriget*, som skildrar vinterkriget från hemmafronten. Boken är en fristående fortsättning på Sandbackas tidigare roman *Släkt och vänner* (2004), om brukspatron Gunnar Bengs och hans hustru Sigrid. I den nya romanen är det deras svärdotter, tjugoåriga Lillemor Bengs, som står i centrum. Lillemors man Karl Johan har blivit inkallad, och hon får ta hand om deras gemensamma baby, lille Julle. Hjälpen får hon närmast

av sin egen mor, den goda Marietta Edelwing, samt av systrar och köksor; hjälpen från svärföräldrarna vill hon helst inte veta av. Svärmor är för lantligt kärv, själv är hon i svärmors ögon högfärdig och bortskämd.

Här är det av naturliga skäl de många kvinnorna och barnen som står i centrum. Lätt är det inte. Kriget förstärker friktionen mellan familjerna Bengs och Edelwing, stundvis tryter pengar och tålmod, oron för soldaterna vid fronten bara växer, och lusten överröstar någon gång moralen. Men de praktiska göromålen uppfyller största delen av tiden. "Har frun sett de stackars barnens underkläder? Kickans pajto är bara en trasa och småbyxorna är inte rena!" Krigshändelserna bildar en kronologisk fond för huvudsaken, den dagliga kampen för överlevnad och för ett förhållandevis gott liv, mot alla odds.

Boken är indelad i trettio kapitel som alla inleds med citat ur en brokig skara källor, i George Eliots efterföljd. Det är ett lyckat grepp som tillför skildringen flera röster och perspektiv. Också i övrigt förs ofta tanken till den engelska 1800-talsromanen, från vilken Sandbacka lånar grepp och mönster. Ställvis kan persongalleriet tyckas alltför brokigt och svåröverskådligt – och det myckna bruket av smeknamn gör det inte lättare – men det gäller kanske framför allt att ta fasta på den stora bilden. Ett större problem är dock att det är svårt att komma karaktärerna riktigt nära. Många av dem förblir bara namn.

Ramberättelsen är ett lyckat kast: Elisa upptäcker sin farfar Karl Johans frontbrev och knyter an på annat sätt än hennes mor gjort – på 60-talet stod kriget och krigsveteranerna inte högt i kurs. Däremot kan man ställvis störa sig på det till en början långsamma tempot, och på mångordigheten och pratigheten; särskilt kring Julle tenderar det att bli lite för puttenuttigt och gullegulligt. Vardagen i all ära, men frågan är också om inte denna vardag, skildrad på detta sätt, innehåller för lite dramatik och affekter för att riktigt engagera.

Sandbacka kan skrivandets hantverk, men *Under kriget* förmår trots sin tematik inte alltigenom lyfta sig över det habila. Det är gediget sammanvävt, men det blixtrar mera sällan till av liv, humor eller lust. Som bäst får vi oss till livs några stilfullt tecknade bilder och tankar, som sämst är det pladdrigt och trögt.

YN: Jo, här har vi ytterligare en roman som beskriver livet vid hemmets härd – kvinnornas, speciellt i krigstid, ofta glömda tillvaro. Sandbacka gör det väl och förankrar hela släkthistorien i jorden på hemgården Lahdelma som den nu unga dotterdottern Elisa så hett vill bevara mot sin moders och sina fastrars vilja. Bokens styrka är också enligt mig de detaljerade bilderna och det realistiska berättandet – de finlandismer som används: pajton, snaju, Momin (om Marietta Edelwing) etc. skänker dessutom historien karaktär och trovärdighet. Men vardagskildringens mångordighet och den i sig välfungerande ramberättelsen om Elisa, som läxar upp de vuxna för sin respektlöshet inför krigets offer, för att sedan själv inse att världen inte kan förändras med en ensam vilja allena, väcker hos mig misstanken om diskreta pedagogiska strävanden hos författaren. Det slår mig redan tidigt i läsningen att *Under kriget* är som gjord för att läsas i en högstadiekurs om vardagen under Finlands krig, och att Elisa då hon läser krigsbreven så snabbt ”kommer till insikt” om sin situation uppfattar jag också som en vink till den övermodiga tonårsläsaren. En pedagogisk vinkling behöver ju i sig inte vara en dålig egenskap i en roman, men här blir sensmoralen ibland lite väl övertydlig för min smak.

Pirkko Lindbergs *Hotell Hemlängtan* knyter också an till de finska krigen och till den finländska vardagstillvaron – om än på ett något okonventionellt sätt. Romanen är tillägnad författarens mor och de av hennes kvinnliga generationskamrater som skapade sig en karriär inom utskänkningsbranschen, och följaktligen utspelar sig merparten av handlingen på Hotel Waldorf i Vasa. Här växer hittebarnet Katinka, kallad Tinka, upp under 40-50-talet tillsammans med sin mamma, hotellets ägare, Czarda kallad efter favoritoperan *Czardasfurstinnan*. Hotellet med sina vindlande korridorer och rum, restaurangen med sin Vinkassa och Sal, är som ett mikrokosmos befolkat av de märkliga personligheter som bor och arbetar där. Tillvaron ses genom den växande Tinkas ögon; för henne är hotellet det samma som hem, även om hon i ett ögonblick av längtan tillbaka till det förra hemmet i Helsingfors ilsket kallar det ”Hotell Hemlängtan”.

Författaren liknar själv sin roman vid en rad kinesiska askar som öppnas en efter en. Beskrivningen är träffande. Sakta vecklas en bred och fascinerande släkthistoria ut sig, mycket tack vare Tinkas brinnande intresse för sin fostermors bakgrund och törst efter spännande berättelser. Familjealbumet i rum 37 Högkvarteret, Czardas rum, får ofta fungera som startpunkt för neddykning i historien, en historia som präglas starkt av de finska krigen och av kärlek och moraliska val. Samtidigt som en gobe-läng av berättelser ur Czardas förflutna vävs fram, skildras Tinkas utveckling från flicka till kvinna, även detta med hotellet som fond. Det förflutna vävs in i nuet på ett intrikat sätt; Tinka själv blev övergiven av sina föräldrar under invasionen av Viborg och är på detta vis ständigt präglad av det förgångna. Tyyne i kallskänken ger Tinka den första inblicken i det sexuella genom att berätta om ett våldtäktsförsök under flykten från Karelen, och sin första kärlek möter Tinka i tyska Heidelberg, dit hon åker tillsammans med sin mor som i tiderna hade en i Finland positionerad tysk fästman som stupade innan äktenskapet blev verklighet. Den unga Tinkas framtidstro blandas med Czardas vemodiga tillbakablick på ett liv fyllt av uppoffringar och svåra val, både för henne själv och för andra samtida.

Hotell Hemlängtan är en djuplodande roman med många berättarskikt och detaljer som sjunker in och uppgår i varandra. Det är mångbottnat, vackert och fascinerande, ett riktigt romanhantverk. När man lägger boken ifrån sig känns det som om historierna fortsätter att leva och utvecklas utanför det nedskrivnas ramar.

FH: Det som jag uppskattar i *Hotell Hemlängtan* är en sorts smått distanserad, självmedveten exotisk romantik, nostalgi, den fångar något man förknippar med operettkulturen. Så är den kanske också lite som en förklädd harlekinroman i ordets bästa tänkbara mening. Om deckare ofta är en sorts manliga utopier – till exempel Staffan Bruuns Burt Kobbaböcker – upprättas här, liksom för övrigt i Sandbackas *Under kriget*, en sorts kvinnlig utopi. Man kan läsa förförelsehistorierna i Lindbergs roman som önskedrömmar, tycker jag, och särskilt bilden av mannen – den ofta smått hotfulla mannen – riktar sig till en kvinnlig publik. Det här är inte avsett som

kritik, tvärtom tycker jag det är bra och på sin plats, det avspeglar det att betydligt flera kvinnor än män läser romaner.

Hotell Hemlängtan är en av höstens höjdare, det kan man inte förneka, uppslagen är många, man sjunker in i texten som i en dröm, glömmer tid och rum. Å andra sidan kan jag inte heller förneka att jag ställvis lågledes, vilket väl delvis har med formatet att göra: att ta in och smälta så stora mängder text – sexhundra sidor – är så tids- och resurskrävande att det kan upplevas som en sorts arbete, i stil med korrekturläsning, om inte utdelningen är synnerligen stor, om inte texten elektrifierar, väcker tankar, insikter, ger en nya ögon, på ett sätt som *Hotell Hemlängtan* inte i tillräckligt hög grad gjorde hos mig. Den är snarare en episodroman än en utvecklingsroman. Jag saknade en inblick i Tinkas inre växt – själva växandet. Nu är förändringen pålagd utifrån, en serie fullbordade faktum. Men, förvisso, en flödande rik fantasi. Tusen och en natt.

Ankdammar och plastankor

Lena Linderborgs *Skandal i ankdammen* är egentligen raka motsatsen till *Hotell Hemlängtan*. Jag tänker inte bara på formatet på 150 rätt glesa sidor, det raka tilltalet, de ständiga små insikterna, utan också på det prosaiska greppet – inte fantasilöst, men inte heller fantasifullt – och de ringa anspråken. Linderborg riktar sig till en begränsad publik – liksom i sin förra bok satiriserar Linderborg finlandssvenskar för en införstådd finlandssvensk läsekrets – och ställer i en mening inte ribban högt. Det har framhållits att *Skandal i ankdammen* också kan läsas på ett allmänt plan, att den inte är lika införstådd som Linderborgs debut *Sex, sprit och kulturfonden* (2008).

Skandal i ankdammen är inspirerad av två händelser som var symptomatiska på ett förändrat moraliskt klimat i politiken 2008, då utrikesminister Ilkka Kanerva avsattes efter otillbörliga sms och Stefan Johansson, jämställdhetsministerns högra hand, fick gå efter att ha begått sexuella trakasserier på svenska ambassaden. I *Skandal i ankdammen* träffar vi snart 50-åriga Robert Andersson, eller Robbi, som för ett år sedan avgått från sin post som viceordförande för SFP efter att ha skickat snuskiga sms till Katja Karén, en tjugofemårig medarbetare

på partikansliet. Robbi är en slät figur i jämbredd med sina förlagor; Linderborgs poäng är att visa att också en sådan kan bli offer, syndabock. Bokens andra huvudperson är tv-reportern Jessica, som till sin ålder befinner sig mitt emellan Karén och Robbi; hon uppfattar Robbis inneboende godhet, och Katja Karéns ”ondska”, eller manipulativa personlighet, och vips är vi inne i ett skeende som lyser upp moralens gråzon.

Den omoraliska, eller kanske snarare moralistiska, journalistiken förkroppsligas i prisbelönt journalisten Böffe. Kanske man kunde säga att själva boken är ett prov på den goda journalistiken; den understryker starkt vikten av att inte bara höra alla parter och ifrågasätta makten – Böffes moral – utan också av en sorts långsamhet, att ge sig till tåls innan man faller ett omdöme, och av proportioner, mänsklighet, försoning. De nya politikerna lever i en mera svartvit värld, de är ”som robotar, slimmade till kropp och själ ... de skulle från första början arbeta bort sina mänskliga svagheter, politiken skulle bli snyggare, renare, moraliskt oförvitlig”. Jessica har i ett tidigare skede lagt ut texten om just denna snygghet: ”För min del tror jag att man blandar ihop moral och moralism ... ett rent samhälle – rena människor – vad väcker det för associationer?” undrar hon, och hennes naiva motpart, den unga reportern Clara, har inte längre samma politiska referensram (fascismens förakt för mänsklig svaghet).

Linderborg skriver med insikt i medievärlden och har dessutom perspektiv på generationsväxlingar och klimatförändringar. Hon har, kan man säga, hjärtat på rätt plats. Dock hade hon kunnat spela med högre insatser; Robbi hade rentav kunnat vara en lite mer vågad figur, mindre moraliskt oförvitlig; Jessica hade kunnat falla för honom just därför – vilket hon kanske delvis redan gör – eller så hade attraktionen kunnat mattas av i takt med att hans godhet, snällhet, kröp fram, eller något i den stilen. Litteraturen springer inte godhetens ärenden, den föreställer sig snarare godhet och ondska; Linderborg gör båda två, eller alla tre, och därför blir det kanske lite för tillrättalagt och snyggt. Men detta till trots var *Skandal i ankdammen* en positiv överraskning – ett stycke spekulativ journalistik, lättläst, tunn och flyktig men genomgående aktuell och tänkvärd. Nu kan jag knappt bärga mig för att höra vad du har att

säga. Jag kan tänka mig att *Skandal i ankdammen* lättare knyter an till något äldre generationer och deras mossiga värderingar. Eller har jag fel?

YN: Inte alls. Det finns i *Skandal i ankdammen* en stark tyngdpunkt på det här med generationsväxlingar, det håller jag med om. Något som jag tycker redan framgår av de första raderna i boken där det görs en poäng av Robbis stora internetvana: ”Okej, han började inte jobba riktigt genast. Det hade han inte gjort sedan e-posten uppfanns. Eller sedan han fick e-posten i sin dator, alltså. När skedde det, egentligen? [...] Det var svårt att komma ihåg tiden före datorerna, nätet och mejlen”. Här görs det klart för läsaren att vi har att göra med en hipp och ungdomlig person som är ett med den moderna tekniken – eller åtminstone någon som vill låta påskina att han är det, ironin är väldigt subtil här. Tenden- sen är genomgående i hela romanen, tycker jag, det messas hit och mejlas dit och speciellt ondgör man sig över de anonyma webbkomentarerna när ”sex- skandalen” eskalerar. Till och med pärmbilden pryds av en mobiltelefon. Den här fokuseringen tycker jag uppenbart knyter an till ”äldre generationer med mossiga värderingar”, just eftersom det bara är de som uppfattar tekniken som ny. De som har haft den omkring sig största delen av sitt liv tycker inte den är såhär relevant. Och skulle inte heller bry sig om – eller erkänna att de bryr sig om – gapiga anonyma kommentarer på *HBL*:s webb.

Skandal i ankdammen tar pulsen på det nuvarande politiska klimatet – det är sant att mycket har förändrats i allmänhetens inställning till offentliga personers privatliv – man kan också dra sig till minnes Matti Vanhanens brädhistoria och fråga sig om inte en sådan sak skulle ha förbigåtts med tystnad och ointresse för ska vi säga tjugo år sedan. Författaren verkar vilja visa vilken enorm genomslagskraft de sociala medierna har när det gäller att skapa skandaler, och kontentan är väl att snuskgubbarna och myglarna nog fanns där även tidigare, men att de nu lättare blir avslöjade på grund av den nya tekniken, och ibland sker det till och med misstag på den här punkten. Det var alltså på ett vis bättre förr; människans svagheter och brister accepterades, passerade obemärkta. Nu måste den framgångsrika politikern

vara in till perfektion korrekt och robotlik för att kunna glida förbi Internets vakande öga.

Det handlar också om medias inställning, exemplifierat av den, som du säger, moraliskt oförvitlige Böffe, som dock tydligen inte ser ett moraliskt problem i att förstöra en annan människas tillvaro. Journalisten Jessica rannsakar sig själv och funderar om Böffes agerande faktiskt kan sägas vara journalistiskt etiskt: ”Vad spelar det för roll om någon människa som Robbi Andersson har skickat några mess eller inte? Vilken är den samhälleliga betydelsen, på riktigt?”. Denna diskussion är identisk med den som har förts under de gångna årens bräd-, snusk- och andra skandaler.

Skandal i ankdammen är egentligen en rätt ytlig kommentar till samtida händelser, men den är furstligt underhållande tycker jag, och jag uppskattar boken mest för dess humor. Linderborgs kännedom om ankdammen är stor och hennes humor är väldigt diskret – och det fungerar. Uttrycket ”Svenskfinlands snuskhummer nummer ett” måtte vara det mest patetiska epitet man kan bli tilldelad, det högtflygande pratet om ”de gemensamma finlandssvenska banden” blir absurda när de används för att knyta snuskhummern och den unga journalisten samman mitt i skandalen, och att Jessica i ett försök att hjälpa sin käresta plötsligt halkar in på ett bananskal till Partiets inre kretsar blir lika komiskt i sin igenkännbarhet som hennes egen tanke om det: ”hur det gått till förstod hon knappt ens själv”. Linderborg lyckas i sin strävan att förmedla de stämningar som rör sig inom en självmedveten minoritetsgrupps trånga väggar.

Efter debuten med *Regnpoetens dotter* 2002 ger nu **Annika Sandelin** ut sin andra roman, *De siamesiska kusinerna*. Det är en frejdig berättelse om två kusinoriginal som bor tillsammans i en lägenhet i Munkshöjden. Torolf jobbar vid en fiskdisk istället för att studera och Ralf, berättaren, har just registrerat sig som arbetslös för att kunna koncentrera sig hundra procentigt på sitt nyss inledda romanskrivande. Kusinernas vardag består av en hel del stök och pinsamma situationer.

Beskrivningarna av den ostädade ungkarlslyan dominerar, vilket också pärmbilden med sina omkringströdda objekt vittnar om: där hittas bland

annat badankor, som Torolf samlar på och som till Ralfs stora förtret ligger och skräpar överallt i lägenheten, och julgranspynt, även detta något som Torolf tyvärr har en förkärlek för.

Tonen är munter. Många är de dråpliga scenerna där kusinerna gnabbas med varandra eller där Ralf på ett eller annat sätt skämmer ut sig, bland annat genom att dyka upp på ett Tupperwareparty utan att ha en aning om vad det är frågan om, eller komma till en dejt med bibliotekarieflamman Gabriella iklädd opar skor varav den ena insmörjd i skokräm så att det ska matcha. Sandelin, som själv jobbar som bibliotekarie, har säkert haft roligt då hon skrivit de scener som utspelar sig på biblioteket och det är roande att läsa om diverse suspekta kunder, till exempel han som varje dag kommer in och bladdrar i samma bok i några minuter, för att sedan avlägsna sig.

Förlaget kallar boken för en finlandssvensk *feel good*-roman. Visst är det en humoristisk och lätt-smält berättelse, men till syvende och sist är nog Ralf och Torolf två ganska sorgliga typer. Allvaret undviks dock in i det sista även om man får veta en del om Ralfs uppväxt med en frånvarande mamma och en pappa som vägrar diskutera saken och istället väljer tystnaden. *Feel good* associerar jag med romantik och positiv attityd, men här är det nog meningen att man ska skratta åt huvudpersonerna snarare än med dem. Det känns liksom inte som om det är meningen att man ska identifiera sig med Ralfs fåfänga författarambitioner och Torolfs desperata försök att stöta på flickan från Jehovas vittnen som kommer och knackar dörr. Snarare är kusinerna klassens klåpare som bekräftar att man själv inte är en sådan nolla, trots allt. Den överlägsna tonen gör att man hela tiden ser på karaktärerna utifrån, vilket gör att de känns lite som karikatyrer och därför lämnar en rätt kall.

FH: Jag såg fram emot att läsa *De siamesiska kusinerna*, dels på grund av formatet, dels för den sandelinska lätta framställningen, skir som ett par fjärilsvingar. Men också ämnet; jag gillar stolliga människor – alltifrån Monsieur Hulot i *Dårfinkspensionatet* till Becketts Murphy – och tycker kär-

lek är spännande. Mikael Enckell påpekade för ett tag sedan att det finns alltför lite erotik i den finlandssvenska litteraturen, och man kunde tillägga att också humorn är satt på undantag. Sandelins bok föreföll ungefär som vore den skriven för att rätta till detta, därför hade jag stora förväntningar. För stora.

Det förefaller mig som om Sandelin försökt sig på en svår balansgång mellan löje, medlidande och kärlek. *De siamesiska kusinerna* tycks illustrera just detta, hur två, som du säger, ”sorgliga typer”, blir attraktiva trots eller genom sin hopplöshet. Jag vet inte om jag reagerade precis som du, att jag skulle ha känt mig överlägsen. Sandelins berättare ser alltför mycket det behjärtansvärda i sina pojkar, tycker jag. Däremot är det svårt för mig att överhuvudtaget ta dem på allvar – inte för att de skulle vara för roliga eller löjeväckande, utan därför att de är så föga trovärdiga.

När det gäller kompositionen tycker jag det finns dels genremässiga problem, dels stilistiska. Det stör mig att romanen pendlar mellan en platt psykologisk realism och halvt genomförd buskis. Dialogen illustrerar paradoxen att om en författare rör sig alltför nära vad folk verkligen säger – också när de småpratar – får det lätt en distanserande effekt, det blir falskt, om det inte görs med stor skicklighet. Jag tycker att flera av romanens komponenter är ointegrerade – varför har hjältarna studerat litteratur, varför har Ralf författarambitioner, varför görs inget av Torolfs Jehovas vittne, vad är poängen med att nysta upp Ralfs bakgrund?

Men det primära är väl nog att jag inte uppfattade de roliga partierna som roliga, och jag är inte säker på att författaren litar på sin egen rolighet. Sandelin löper inte linan ut, också i de enskilda förvecklingarna stannar hon halvvägs utan att fullfölja den komik hon tassar runt. Varför gjordes inget mer av Tupperware-partyt, varför inget mer av de opar skorna? Humorn är för timid; en mer fullfjädrad knäpphet hade definitivt varit på sin plats.

FREDRIK HERTZBERG
YASMIN NYQVIST

Diktens svängrum. Tretton ingångar till poesin i utgivningen 2010

”Varför skrev jag inte till Danilo Dolci för längesen”, frågar **Ann-Helen Attianese** (f. 1961) i en rad i diktsamlingen *Lägg låret bakom örat och le*, en titel som kräver mycket av en. Danilo Dolci får det att glimta till i minnet. Fredsföreningar, pedagogik, motstånd, poesi. Och Österbotten, 1960-talet, 1970-talet. Kurt Högnäs översatte dikter av Danilo Dolci. Nu hör man sällan Dolci nämnas, han har dolts av andra skribenter. Men googlar man hittar man honom nämnd i en artikel på *Expressens* kultursidor för två år sedan av Roberto Saviano, världskänd för sin bok om camorran. Saviano berättar om ett besök hos Svenska akademien och är häpen över kunskapen om Italien. Man frågar om ”Giorgio La Pira, den mytomspunne borgmästaren i Florens på 50-talet, och om Danilo Dolci [...] Ett Italien som glömts bort av italienarna men som här inte bara är ihågkommet utan också det enda värt att minnas”.

Raseriet i Attianeses dikt väller fram för att något blivit glömt, våra liv har blivit bortglömda, men också för att ingen annan effektiv kanal finns för protester som har någon verkan. ”Svador”, kallar hon dikterna, ”svador av vrede”. Det frestar på formen, den knakar och gnyr. Det har poeten själv inte tid att befatta sig med, det är en del av belägenheten:

*detta är förresten inte poesi
ifall ni inte märkte det
detta är poesi som lider
ifall ni inte märkte det*

Bo Carpelan (1926-2011) talar om liknande ting, men i en annan form. Han gestaltar våra liv som gräs. *Gramina*, titeln på samlingen, betyder gräs.

Gräs och löv, bilder för det levande i tiden, är genomgående i hans diktning, man känner igen sig i dem. Mänskan som ett gräs är en gammaltestamentlig bild, men Carpelan har jordat den i en annan dikt, hos Horatius, Vergilius, Dante. Horatius, indragen i vår samtid, låter så här:

*Pöbeln behöver inte mera
skräna på torg,
kan mödolöst gömma sig
på webbens nätverk.*

”I mina ögon och öron är detta årets bästa svenskspråkiga diktverk”, skriver kritikern Jan Karlsson i *Hallandsposten* 3.11.2010, det är finstiltheten och skarpsyntheten han prisar. Man kan tillägga att Carpelan besitter en nästan skrämmande överblick, och uttrycket för den är i den nya samlingen extraherat ur Dante. Jag väljer mitt citat för dagen bland dikterna i avdelningen ”Helvetet”, en dialog med Dantes *Inferno*: ”Alla följer/ ingen bär fanan”.

Mikroprosa, dikt som har bråttom

Poesin kan vara hyllad som genre, men den kämpar mer än andra litterära former med det som anonymt kallas krympande resurser. Ur poesins synvinkel kan det vara bristen på dedikerade läsare, bristen på köpare, mindre intresse från förlagshåll. Medelåldern bland de utgivna poeterna i år är närmare sextio, det säger någonting om nyrekryteringen – bristen på sådan.

För att något förbättra poesistatistiken för 2010 har jag infogat ett par verk som till det yttre anmäler sig som prosa. Mikroessäer kallar **Kaj Hedman**

(f. 1953) sina texter i *Natten är ljusare än vatten*, poetiska dagboksanteckningar på prosa, anmärkningar om tiden, aktuella händelser och poetens reaktioner:

Och våldet. Och likgiltigheten. Och klimatförändringens tysta framfart; och alla konservativa skrävlare, och döden som ingen vet.

Det är motiv som kunde bearbetas i dikt, men nu hinner man inte, det måste ut. Det är snygga texter, och de finns också tillgängliga på finska, lika snyggt översatta av Liisa Ryömä. Det är dikter som haft goda skäl för sin brådska, som offrat sig för att få sitt sagt.

Ulrika Nielsens (f. 1974) nya bok kallar sig också mikroprosa (eller anteckningar, brottstycken). *Lite borta från platsen där jag talar*, som är en av de första titlarna som utkommit på det nya österbottenska förlaget Ellips, är också ett slags dagbok, men mer om själva skrivandet och dess synliga och osynliga mekanismer. Låt vara att raderna klätt ut sig till prosa, de sysselsätter sig med ting som också hör hemma i poesin. Hur hör jag hemma i språket, hur hör det hemma i mig? ”Svamlet”, skriver hon om, det är en väg att gå, långsam men framkomlig, målet är oviss:

SENARE SAMMA DAG

Jag vill fortsätta ströva, svamla, älska.

Språket som stiger, faller.

Jag vill resa bort.

Kommentarer och associationer kring annan litteratur är också en viktig beståndsdel i *Lite borta från platsen där jag talar*. Jag ser in i framtiden och förstår att det blir en lyxvara.

Minnen, musik

Agneta Enckells (f. 1957) dikter är ett slags poetisk grundforskning. Den som läser dem snabbt som man läser en kolumn, nosande efter information och åsikter, kommer inte att begripa mycket. Den nya samlingen som ganska anspråkslöst heter *anteck-*

ningar [intill ett nordligt innanhav] har avsnitt som markeras av olika orter kring Östersjön och Finska viken. Men geografin är inte det mest väsentliga, fastän Enckell alltid varit väldigt sensitiv inför sinnesintryck och landskap. Jag läser texterna som en kontinuerlig positionering, en positionering man oftast måste verkställa med hjälp av ofullständig vägledning. Man får prova sig fram, mycket av det man behöver är utom syn- eller räckhåll. I texterna gestaltas det genom fragmentisering, eller ett slags bländningar. En fras som plötsligt tar slut kan man kanske återknytta till någon annanstans – eller så är meningen kanske för alltid förlorad.

Jag läser Enckells dikter också som en kamp mot utplåningen, därför är förintelsen ett motiv även i den här samlingen:

lämnat blodspår i vilnius. bärnsten. den röda, genomskinliga, får sin färg i hetta. den blå och den vita. minns med mina systrar. myggan i mormors halsband. det honungsgula.

kommer en kvinna fram till oss där vi står. intill bysten av gaonen i vilnius. där gheppet en gång fanns. hon frågar på jiddish om vi också är judar. hon är en överlevande. boende i gheppet en gång, säger hon. där vi står, i några minuter av närvaro. tätt intill. tystnaden. andras minnen.

Fastän dikterna hos **Tomas Mikael Bäck** (f. 1946) ser annorlunda ut och rent grafiskt är mer lättillgängliga, ser jag Enckell och honom som besläktade i valet av motiv. Minne, minnet, minnen, är kraftfulla strömmar också i Bäckes lyrik, särskilt i de senare samlingarna, där intensiva minnesbilder ibland får formen av porträtt eller små berättelser. Men de korta, nästan aforistiska ingångarna finns kvar, jag hör dem som snabba upproriska ackord, tut i luren! Musiken är alltid med i Bäckes dikt, nu också i titeln, *Fantasi C-dur*. Känslomässigt betyder musiken befrielse och frihet, i dikten balanserar den minnesbilderna, påminner om nuet, att man bör leva i presens. Musiken hjälper oss också att förstå frasens betydelse, den omsorgsfullt skrivna frasens effekt, som i följande diktbild:

Flickan i det kvadratiska bakfönstret

*på Seppelins buss
log mot mig.
Hennes vita stickade mössa!
Genom hela resten av den trista
skoltiden
älskade jag henne på avstånd.*

Kärlek och mörker

Att låta sig förföras av allitterationer! Det känns underbart, men den som allittererar måste veta hur man gör. Man måste veta när man slutar, man måste veta hur olika man jobbar med konsonanter och vokaler. Man kan inte tänka ut det, det är en fråga om träning och ingivelse. *It's all in the wrist*, skulle man säga om det handlade om hantverk eller musicerande. **Eva-Stina Byggmästars** (f. 1967) allitterationer har efterhärmat mycket, alla gånger har det inte varit så lyckat. Byggmästars *Vagga liten vagabond* är den sista delen i trilogin ”om kärleken” som började med *Älvdrottningen* (2006).

En djupt känd och utsökt sinnlig samhörighet är temat för trilogin. Kärleken kan vara som på en exotisk, generös plats där man har kontakt med allt som är levande och gott:

*men tag mig
med, jo gör det
till de honungsdoftande
ravinerna, till en blomstergrotta,
en djungelglänta – ja, till källan själv!*

och sjung där
för mig vackrare än
en cikada.

Livsglädje! Ja, men man kan också förvånas över att läsare av Byggmästar ofta bortser från den civilisationskritik som finns inskriven redan i själva valet av tema, och den vaksamhet som dikten också andas. Att hitta en oas av kärlek – och kunna stanna där – är inte alls självklart, det ingår i premisserna.

Kärlek är också det stora temat i *Mörkrets klarhet* av **Claes Andersson** (f. 1937). Men hans attack är en annan än Byggmästars, för säkerhets skull låter han den vara diagnos. ”Det var bara kärlek, trots allt” är den anderssontypiska överskriften på en av av-

delningarna. Ironin är som ett slags vaccin, en drog kanske. Ibland känner man sig frisk och hög av den, ibland blir det för mycket. Men medicinarjargongen är ofta en gardering mot den hotande sentimentaliteten, då tål vi den, som här:

(klärobskyr)

Jag vet inte vad det är med Bachs musik, den
kryper
med sina silvertrådar längs mina nervbanor,
värmer
hjärtats kransartärer, ger sina serotoninkyssar
rakt i
solar plexus, hämtar med sig min barndoms
lyckligaste
minnen och förgyller inte bara den här stunden
utan
gör det också lättare att tänka på det förestående
slutet

Dikter med novellmotiv

På Ålandsförlaget PQR återkommer **Erik Sjöblom** (f. 1954) som poet efter en debutsamling på Söderströms 1976. Under mellantiden har mycket liv och poesi hunnit äga rum, och samlingen *Rum för utsikt* vill ta igen en hel del. Dikterna, som motiviskt pendlar mellan parrelation och utanförskap, är mångordiga, beskrivande, igenkännande ofta också för läsarens räkning. Men Sjöblom har en fin känsla för rytm, och en grafisk detalj, en jämn högerkant, kan plötsligt ge det motstånd man behöver:

en måltavla har inga
känslor
men varje jag tycks
översållat
av siktpunkter
för någon att sprida
skott kring
så lagom långt från
centrum
att smärtan inte kallas
död

Många av Sjöbloms dikter känns som novelluppslag, och samma känsla har man vid läsningen av **Kurt Levlins** (f. 1961) prosadikter i samlingen *Hel-ljusensamhet*, som innehåller porträttdikter, skisser av familjeliv och arbete. Han har en social upp-

märksamhet som ofta tycks kräva fler kommentarer än dikterna kan bära upp. Balansen mellan poetiska bilder och allt man vill få sagt kan vara delikat, men om bilden är tillräckligt kraftfull vinner den:

TIDSKAPSEL

*En skolflicka formar den perfekta snöbollen.
När det ringer gömmer hon den djupt i snön.
Hon låter den ligga där som en känslig termometer
eller som en vink om allt det osynliga, vackra
som
kretsar kring oss utan att vi kan göra något åt
det.*

Luftigt, ogripbart

Berndt Berglund (f. 1965) kommer ut med sin tredje samling på Ellips, ett förlag som väcker förhoppningar, inte minst när det gäller poesiutgivning. *Vind och helium* är titeln, och dikterna karaktäriseras ofta av en luftighet, en nästan eterisk stämning. Mer kontur får de när de knyts till en plats, när känslan jordas och man hittar ett tydligare subjekt. Därför känns en strof där ordet ”förändringarna” är centralt som en av de mest närgående – poesi ska avläsas föränderligt.

*Allt tyder på att det är just här
som förändringarna skall börja
här där blixten inte väljer det högsta trädet*

Berndt Berglund odlar en viss gåtfullhet, liksom **Sanna Tahvanainen** (f. 1975) i dikterna i *Allting är amerikanskt*. Hon bygger upp en hemlighetsfullhet kring miljön – fast jag blir inte riktigt klok på det ”amerikanska” i titeln – där centrum är en relation

mellan ett barn och en vuxen, en förälder och ett barn, eller en barnidentitet som ibland överlappar vuxenjaget. Det är ofta suggestivt, mycket som inte är synligt i ögonblicket. Tahvanainen kan gestalta det ogripbara, det mellan nära människor som inte har ord, men mest grips jag av frasen ”det går aldrig att hitta oss”, som identisk återkommer på tre på varandra efterföljande sidor, som tre separata oemotsägliga dikter.

Grundspråket – en poetisk pacemaker

*Men åm nain taar ipi dörin
så mytji så e vaar in sprynjo,
tå e an täär
å riivär ipi dörin
så gangjäänin strittar
å dörin flyygär uut po goåln.*

Man kan använda **Lars Huldéns** (f. 1926) nya dikter på monådialekt som uttalsövningar, som övningar i tålmod, eller som en poetisk pacemaker. Poesins tempo tycks inte synkronisera med hastigheten i samhället i dag, men vi behöver det. Diktutdraget (finns också i högspråksversion) handlar förvisso om nordanvinden, och har en slutkläm som på högsvenska lyder ”Ni ska inte bli som han, barn”. Men dikt handlar inte om vad, utan mer om hur man gör. Rätt träff i språket skapar direktkontakt. Därför heter Huldéns samling *To å ja, vi boåda / Du och jag, vi båda*. Med eller utan diftong. Och fastän fler bokstäver, kan diftongen ibland utgöra den kortare vägen.

ANN-CHRISTINE SNICKARS

Kom ihåg att betala prenumerationsavgiften för 2011
– t.ex. med bankgiroblanketten i detta nummer!

Den eviga gungbrädan

Svenska Litteratursällskapet begick nyligen sitt 125-årsjubileum i vår Nationalopera och lät två formuleringsglada professorer stämma upp en liten duett på prosa om de språkliga banden över Bottenhavet efter skilsmässan från Sverige 1809. Publicerad i sällskapets skriftserie bjuder den på en mycket nöjsam läsning. Den glider sakkunnigt och lättsamt över sitt tema, men framme vid efterkrigsåret 1947, vid ordföranden Eirik Hornborgs plötsliga uppbrott från ordförandeskapet med dennes drastiska avståndstagande från Gunnar Björlings poesi, kan den få en och annan äldre läsare att stanna upp. Den kan väcka gamla skol- och krigsminnen.

De elever som 1945, året efter fredsslutet, blev studenter från gymnasiet Lärkan, som då ännu gick under sitt längre och högtidligare namn, Nya svenska läroverket, hade på grund av undantagsförhållandena fått undervisning av en rad mer eller mindre tillfälliga lärare vid sidan av de ordinarie. Lärarkåren kom på det sättet att bli brokig, men mycket sällan till men för undervisningen. Ibland gick det rakt tvärtom. Ett lysande exempel var Eirik Hornborg, som under en kortare tid lärde historia.

Hans undervisning gällde inte språket och dess renhet. Språknormeringen var redan vid det här laget av äldre datum och den fortlever ju, som vi alla vet, ännu idag som ett rättesnöre för oss finlands-svenskar; den behövdes, skriver Clas Zilliacus, ”för att språkligt hålla ihop den nu ganska förfärade lilla hopen, för att orda som i Gustaf Adolfs fältpsalms”. Men Eirik Hornborg gjorde sig på ett mycket drastiskt sätt till språkrör för renhållningsivern, när han det nyssnämnda året vägrade att ge sin medverkan till ett litteraturpris åt modernisten Björling.

Han drev, säkert onödigt häftigt, saken till sin spets. Sällskapets pris borde gå till verk avfattade på svenska, dekreterade han:

Detta krav uppfyller Björlings och hans epigoners arbeten icke. De äro ej skrivna på svenska – om också med till största delen svenska ord – och över huvud ej på något språk i ordets fastslagna betydelse [...]. Slår denna på subjektivt godtycke grundade riktning igenom, så blir följden kaos, och kontakten mellan det verkliga levande språket och det poetiska avskäres totalt.

Det var ord och inga visor, men det gällde motsättningar som ingalunda var nya i litteraturhistorien. Sådana hade förekommit långt tidigare, om också i mildare form. I sin roman om ett fingerat, kringkända gestalter uppbyggt författarmöte i Trettioåriga krigets skugga, *Mötet i Telgte*, låter Günter Grass de församlade tyska diktarna invecklas i en dispyt, där man ställde ”det ofördärvade, lågtyska mot det uppstyltade, affekterade, än slingrande, än till ett virrvarr uppdämda kansli- och högtyska språket” (svensk övers. Eva Liljegren). Alla var till en början ense om den naturvuxna ordkonstens överlägsenhet. Tyska språket kunde, menade man, bättre än andra språk härma alla varelsers ljud och läten och ”var och en kom att tänka på något nytt naturljud som bevis på tysk ordkonst”. Men så småningom gick åsikterna isär och skalden Andreas Gryphius – en diktare vars mörka, av kriget färgade förgängelsevisioner i våra dagar har fått ny aktualitet – slutade för sin del med att deklarerat att han ”länge hade företrätt den åsikten att endast dialekten gav must åt huvudspråket, men efter studierna i Leyden hade han börjat luta mot större stränghet, inte utan beklagande”.

Tvång ställs mot frihet. Och den svenska läsaren, som i likhet med Grass' utmärkta översättare automatiskt kopplar över till en Stiernhielms och en Linnés frodiga språk och ostädat lyriska naturskildringar, kan med lätthet sätta sig in i den situation som det tyska språket då befann sig i, halvvägs mellan okontrollerad växt och förvaltningsmässig tukt och ans. Vår känslomässiga förankring i Linnéprosan är fortfarande så pass stark att vi inte alldeles invändningsfritt vill godta en annan närliggande synpunkt som Kenneth Clark för några decennier sedan gjorde sig till tolk för i sin bok och sin TV-serie om den europeiska civilisationen. Han framhöll, på tal om det engelska språket i ett likartat läge, välsignelsen av att det på 1600-talet uppstod en klar, fungerande prosa, låt så vara att det samtidigt föll bort en rikedom på metaforer och allusioner. Han gick i själva verket ännu längre än så. Han framhöll – utan att närmare gå in på händelser som osökt inställer sig – att det kan hävdas att bristen på en klar, konkret tysk prosa hör till de största olyckor som har drabbat vår civilisation. Det är lätt att tänka hans tanke till slut. Nazismen bottnade i en begreppsförvirring.

Det är här som en annorlunda Eirik Hornborg kommer in i bilden och det är mot den bakgrunden som man borde se inte bara hans bombastiska utträde ur Litteratursällskapet utan också, och framför allt, hans roll som ståndaktig tennsoldat – om vi nu som de två välsjungande professorerna skall hålla oss till sagans värld – i ett krig som på avstånd alltmer tycks ha börjat te sig som en storm i Mumindalen. Han var en svuren motståndare till Hitler, en finländsk Torgny Segerstedt.

* * *

Eirik Hornborg behöver troligen inte någon återupprättelse, möjligen ett äreminne. Det skulle ha varit överflödigt att här på nytt dra fram hans namn, om han inte i Lärkans lärarrum haft en samtalspartner som var en av förespråkarna för det modernistläger som väckte hans djupa misshag. Det var Gunnar Björlings första vapendragare Cid Erik Tallqvist, utgivare av tidskriften *Quosego*, som något decennium tidigare i en recension av Björlings förstlingsarbete *Vilande dag* i *Finsk Tidskrift* hade lanserat

sin diktärvän som en inhemsk mystiker. Tallqvist, populärt kallad Cidde, undervisade i engelska, som på den tiden ännu var ett frivilligt ämne i skuggan av den obligatoriska tyskan. Han och Hornborg kom följaktligen att ibland mötas bakom lärarrummets stängda dörrar.

Vad kan de två ha talat om? Förmodligen kriget, om vilket deras åsikter knappast var delade. Kanske utbytte de också sedvanliga hövligheter och pratade om ditt och datt. Men de måste dessutom ha berört någonting annat som för länge sedan skulle vara glömt, om det inte bland kollegerna i lärarrummet hade funnits en tredje lärare som sannolikt diskret men långtifrån ointresserat följde med vad de talade om. Man spetsar öronen när man genom dennes vittnesmål fått veta att det var just deras tankeutbyte som var det mest spännande som utspann sig i lärarrummet. "Tredje mannen", det diskreta vittnet, var vår lärare i finska, Reinhold Ilmari Ekholm.

Utifrån sett föreställer man sig att ordduellen – om en sådan förekom – måtte ha tett sig ojämn. Som lärare utstrålade Hornborg en auktoritet som Cid Erik Tallqvist totalt saknade. Dennes läggning var inåtvänt intellektuell på ett sätt som en av hans vänner, vår andra Nobelpristagare Ragnar Granit, lär ha betecknat som autistiskt, och kom eleverna i Lärkan att enbart fästa sig vid hans sofistikerade yttre och originella livsstil. Resultatet var förödande. Det rådde tidvis kaos i klassen under de engelska timmarna och en av mina kamrater, den intelligentaste bland oss, valde därför att resolut bryta sig ut ur den kollektiva anarkin. Han började läsa engelska privat för Cidde och kunde därför ge också sina närmaste vänner en inblick i vad denne tänkte och läste. Cidde hade varit sysselsatt med en doktorsavhandling, den klassiska "ofullbordade" som ofta stannar i skrivbordslådan, välbekant för många ödeskamrater. Den skulle ha handlat om den irländske diktaren William Butler Yeats. Med privateleven diskuterade han James Joyce och lät denne läsa *A Portrait of the Artist as a Young Man*.

För ögonblicket var Cidde påtänd av idén om en för undervisning lämpad engelska i praktiskt fickformat, kallad *Basic English*. Den hade en begränsad vokabulär och han hade för klassens övriga elever låtit stencilera Defoes *Robinson Crusoe*, avfattad på

det nedbantade språket. Idén var god och en av hans elever, som senare valde att studera konsthistoria vid universitetet, hade många gånger skäl att efteråt ägna honom en tacksam tanke.

II

Den lilla schismen i Litteratursällskapets historia ter sig idag som en storm i ett vattenglas, men den återspeglar å andra sidan – i grotesk uppförstoring – en motsättning som ständigt återvänder, i olika former men ändå alltid densamma: motsättningen mellan språklig bundenhet och språklig frihet. Den sätter inte minst sin prägel på nästan allt som har skrivits om bildkonst eller, med en exaktare term, de visuella konsterna.

För den som strax efter kriget började läsa ämnet konsthistoria vid universitetet i Helsingfors yppade sig kontrasten med nästan pedagogisk åskådlighet i böckerna, där de engelska så småningom i början av 1950-talet ersatte de tyskspråkiga. Bakom förändringen låg nazisternas raspolitik. De ledande konstforskarna hade flytt eller räddats till USA och befolkade numera på ett fruktbart sätt de amerikanska toppuniversiteten. "Hitler is my best friend, he shakes the tree and I collect the apples", som en amerikansk universitetsman uttryckte saken. Hemma hos oss gällde det för en konststuderande att kunna läsa det som tyskarna skrev i sin nya omgivning, på engelska och för en ny anglosachsisk publik. Här kom Ciddes *Basic English* till god hjälp.

Den namnkunnigaste av de inflyttade konsthistorikerna, Erwin Panofsky, har i en roande återblick beskrivit de perspektiv som de ställdes inför i sin nya omgivning. Det var en välsignelse, skriver han, för immigranten att komma i kontakt med en anglosachsisk positivism som skydde eller åtminstone ställde sig misstänksam till den abstrakta spekulativen i germansk konstvetenskap, som hade mynnat ut i en komplex och konstfullt utarbetad terminologi, svår att tränga in i, framhöll han, redan innan nazismen hade lyckats göra den tyska litteraturen obegriplig för de ideologiskt obesmittade. De europeiska professorerna måste dessutom inte så sällan lämna sitt forskarrum för att ställa upp in-

för förmögna amerikanska lekmannauditorier och tvangs på det sättet att uttrycka sig både lättfattligt och koncist. De märkte, tillägger han självironiskt, inte utan överraskning att också det var möjligt.

Konfrontationen med en större publik var alltså ägnad att lösa tungans band. Men varje tyskt uppfostrad konsthistoriker som ville göra sig förstådd på engelska måste dessutom skapa sig ett eget ordförråd, och i och med att han gjorde det så märkte han att hans hemlands terminologi ofta hade varit onödigt suddig eller rentav inexakt; det tyska språket tillät olyckligtvis också en trivial tanke att avteckna sig mot en fond av förment djupsinne och fick å andra sidan ett otal betydelser att dölja sig bakom en enkel term.

III

Panofskys synpunkter var kloka och avvägda, men de skulle ändå inte bli konsthistoriens sista ord. Pendeln – eller gungbrädan, för att använda en aktuellare term i den konstvetenskapliga diskussionen – har ännu en gång svängt tillbaka. Ännu en gång söker konstforskarna stimulans i någonting vagare, som den här gången kanske inte borde kallas det dunkelt sagda utan snarare det suggestivt antydda. Och ännu en gång råkar det tyska språket vara det lockande och förmedlande mediet.

Till dem som mycket tidigt varslade om den nya väckelse som idag har gripit konsthistorikerkåren hörde också Kenneth Clark. Han berättar i sina memoarer hur han vid ett besök i Herzianabiblioteket i Rom 1929 råkade åhöra en föreläsning av Aby Warburg (eg. Felix), känd forskare och äldsta son i den förmögna bankirfamiljen Warburg i Hamburg, som hade brutit sig ut ur familjens ekonomiska cirklar och med sin andel av förmögenheten grundat det kända Warburgbiblioteket, ett konsthistoriskt forskningsinstitut som under kriget flyttades över till Storbritannien, där det numera som Warburg Institute fortsätter sin verksamhet i anslutning till Londonuniversitetet.

Tonen i Kenneth Clarks beskrivning av Warburgs föredrag är en annan än i de nyss citerade orden om det tyska språkets utveckling. Clark hade

ursprungligen varit konnässör och konstkännare i Bernard Berensons anda, men det som han nu fick höra ändrade helt hans inställning. Som engelsman förstod han inte mer än två tredjedelar av Warburgs tyska, men redan det var tillräckligt, för att han skulle uppfatta det nya. I motsats till äldre forskning som närmade sig konstverken med en formalistisk och stilistisk apparat och uppfattade dem som livsförhöjande objekt, såg Warburg dem som symboler vars ursprung, innebörd och utveckling det gällde att undersöka. Men det hade också sina risker. Att syssla med symboler kan, som Clark påpekar, vara farligt, och det kom tidvis att förmörka Warburgs intellekt och ledde till att hans efterlämnade livsverk delvis är begränsat till fantasieggande fragment och aforismer. Han borde, säger Clark, inte ha blivit konsthistoriker utan poet som Hölderlin.

Idag skulle Clark långtifrån vara ensam om sin uppskattning av Warburg. Efter att ha varit missförstådd eller snarare ensidigt uppfattad är Warburg numera föremål för en kultliknande nyinventering av tidigare oöversatta och opublicerade arbeten, ett slags Warburg Revival, en återuppväckelse eller vad man med ett tyskt uttryck har kallat hans *Nachleben*. För den som i mitten av 1950-talet köpte sin första Panofskybok i pocketformat – också fickboken var då en nyhet hos oss – känns det egendomligt att idag få veta att västerländsk konsthistoria under det senaste halvsekleket möjligen skulle ha varit annorlunda skriven om nytugåvan inte den gången hade gällt Panofskys utan Warburgs essäer.

Panofsky själv var ju en forskare av den Warburgska skolan, men det nya eller kanske snarare det numera återfunna hos Warburg som skilde honom från Panofsky var inte minst bredden av hans intressen, som vette mot mörka underströmmar i renässanskonsten och därmed också mot en Nietzsches, en Freuds och poststrukturalismens världar. Det intresset motvägdes emellertid, som man har understrukt, av ett nyktrare drag som har kommit en representant för en yngre generation, Spyros Papapetros, att ge en snabbskiss av hans forskarprofil rubriken "The eternal seesaw: oscillations in Warburg's revival". På samma sätt som en gungbräda håller två ytterpoler i ändlös balans möttes hos Warburg två forskarjag i en ständig fruktbar

växelverkan. Men det var inte fråga om motsatser som utesluter eller eliminerar varandra.

IV

Warburgs gungbräda (*die ewige Wippe*), som han själv tecknade i en liten vinjetliknande skiss, har fått ge namn åt texten ovan, som längs en till orimlighet uttänjd åsnebrygga går tillbaka till förhållandena i gymnasiet Lärkan under de ödesmättade krigsåren på 1940-talet och till den spänning som då kunde anas bakom lärarummets stängda dörrar.

Det rörde sig ytligt sett om obetydligheter och Eirik Hornborgs reaktion, som representerar en ytterlighet i gungbrädans ena ända, ter sig idag ohjälpligt förlegad. Den eviga och oslippliga obegriplighetsdebatten har å andra sidan ännu en gång dykt upp i konstdiskussionen i vår finska huvudstadstidning, om också nu med mycket mattare puls än tidigare. En av poängerna i sammanhanget är att en av de anklagade tungomålstalande skribenterna, en fotograf, den här gången värjer sig med att han hade glömt att 'stänga av Heidegger', som han hållit på att läsa när han skrev sin text, "Heidegger jäi päälle". Det är en ny påminnelse om hur de förföriska tyska tänkarna ständigt på nytt ger ett dunkelt svävande, men fruktbart innehåll åt konstdiskussionen.

Det var språkets förståelighet som det ursprungligen gällde, men det var naturligtvis samtidigt mycket mer som i sista hand stod på spel. Jag har här försökt visa hur de två ytterligheterna har återspeglats i ett enskilt fack, det konsthistoriska. I vilken mån de berörda trenderna har satt spår i konstforskningen och konslitteraturen hemma hos oss lämnar jag osagt. Men vi lär oss inte bara för skolan eller universitetet utan för livet, och spännvidden i det anade tankeutbytet mellan de två lärarna, så lockande för fantasin, har för en och annan elev vuxit ut till ett slags livsåskådning – jag frestas att säga livsvisdom – där ytterligheterna alltid finns kvar, i ständig balans med varandra, alldeles som de gjorde på Warburgs gungbräda.

ERIK STENMARK

Dr Mula

Väljer man Bandari Road, före detta Port Access Road, till hamnen, och sedan viker av till vänster, kommer man till Bishops House, ett ställe att övernatta på i Dar es Salaam om man är någorlunda anspråkslös. Där hölls i början av 2000-talet det sista av de årliga seminarier i psykiatri som ordnades av Kristliga läkares förening i Finland. Jag deltog som föreläsare.

Det är ingen hemlighet att sjukvården utan de av olika missionssällskap upprätthållna sjukhusen skulle vara mycket bristfällig. På dessa finns det i allmänhet en viss psykiatrisk beredskap så att en av sköterskorna har till uppgift att handha psykiatriska fall. Hälsovårdens andel av landets budget är inte många procent och den psykiatriska vårdens andel av den är minimal. På ministerienivå prioriterar man också utländskt utvecklingssamarbete för sådana ändamål som man finner mer behjärtansvärda och lättare att förstå än mentalsjukdom.

Jag lärde känna deltagarna och fick respekt för hur de förbundit sig att sköta svåra fall i enkla förhållanden. Den sista dagen hade man bett mig berätta om mina erfarenheter av psykiatri i Tanzania. Jag förstod inte själv riktigt varför, alla åhörare hade ju mycket större erfarenhet av den än jag.

Jag hade i mitten av 1970-talet som uppgift att starta den psykiatriska vården i norra Tanzania och under den senare delen av 1980-talet fick jag ta mig an den psykiatriska vården på Zanzibar. Det fanns en hel del att berätta om de tiderna. Efter föreläsningen omringades jag till min förvåning av deltagare som ville veta mera om hur det hade varit. De flesta var mycket yngre än jag och man betraktade mig tydligen som en sällsynt relik. Jag fick även veta att den psykiatriska enheten i Moshi i Kilimanjaro sågs som

något av ett mönster för mentalvården i Tanzania.

Före seminariet hade jag gjort ett besök hos vänner och bekanta på Zanzibar och till min glädje kunnat konstatera att mentalvården där utvecklats och klarade sig med lokala krafter. Man hade startat en aktiv intresseorganisation och rika anhöriga hade bidragit så att sjukhuset bland annat hade fått ett nytt tak. Naturligtvis fattades mycket, men var gör det inte det?

Jag frågade seminariedeltagarna vem som nu är psykiater i Moshi. Jag kände de flesta psykiatrer i Tanzania, men dr Mula hade jag aldrig hört talas om och fast jag frågade, verkade det som om man inte riktigt ville berätta. Så eftersom jag inte varit där på tjugo år beslöt jag att göra en tripp upp till Moshi.

* * *

Resan från Dar tog i början av 70-talet omkring sex timmar. Asfalten var full av hål efter regnen och vissa ställen kunde vara översvämmade. Man undvek att köra om natten på grund av risken för rån, vilda djur och onda andar. Jag minns hur rädda vi var första gången vi körde upp. Efter Chalinze, där vägen upp mot norra Tanzania börjar, fanns det just ingen trafik och vid kurvor och raviner låg brända bilvrak. När vi just före solnedgången började stigningen upp för sluttningarna spanade vi efter Kilimanjaros snöhöljda hjässa. Men när vi sedan såg den resa sig ovan molnen där vi inte förstått att söka, måste vi stanna och dra efter andan.

Den här gången tog jag bussen. Den hade luftkonditionering, TV och WC. Bussen stannade i Chalinze där vi förr brukade äta några grillspett från gatuköken. Nu öppnade en bussvärdinna dörren och

det fanns en restaurang.

Klimatet hade blivit hetare och när vi fortsatte färden var bushen torr och risig där den förut varit grön och lummig. Nu liksom förr sökte jag Kilimanjaros vita topp alldeles för lågt och också nu fick den snöklädda hjässan mig att tappa andan. Men snötäcket hade minskat och snart får väl Royal Geographic Society rätt då de skrattade ut missionär Rebmann som 1848 rapporterade att han sett ett snötäckt berg vid ekvatorn. Men glaciären på toppen var då enorm, ungefär fem gånger större än i dag.

Bussen stannade vid posthuset i Moshi. Jag kände igen trapporna upp till postfacken. Till min förvåning kom jag ännu ihåg mitt gamla nummer. Före Internet och billiga telefonsamtal var breven den enda kontakten med hemlandet, och jag mindes känslan av förväntan då jag heta eftermiddagar efter jobbet gick hem via posten.

Jag vandrade vidare och kom till rondellen med sitt klocktorn. Nu fungerade klockan, och gräsmattan som alltid brukade vara brunbränd var smaragdgrön. Det fanns mera människor och bilar. Staden var sig lik men ändå alldeles främmande och jag fick en känsla av depersonalisering.

Minnena kom störtande över mig, de heta gatorna, den tunna luften och det röda dammet. Jag vandrade och såg gamla bekanta platser tills den första svala brisen kom och talade om för mig att det nu var kväll. Man vet aldrig hur det går och de entusiaster som satte i gång allt möjligt på sextio- och sjuttio-talet hade nog ingen aning om hur världen skulle se ut idag. På den tiden var jag ibland *fed up* på allt och undrade vad jag egentligen gjorde här, ibland var det bara skönt och jag önskade att dagarna ville fortsätta en efter en på samma sätt som de gjort i tusen år. Vi gjorde vår insats de svåra åren, men nu var tiderna andra. Det stämmer nog att det är kapitalet som bestämmer.

Men fortfarande framträdde Kilimanjaros sluttningar och snö fram mot kvällen och högt över staden flög svalorna med sitt kvirr. Jag vandrade planlöst omkring och gick in i mina gamla indiska butiker. Jag kände ingen. Förr brukade folk på gatan hälsa på mig. Karim's där vi brukade köpa kött och grönsaker fanns kvar, men den nu vithåriga Karim kände inte igen mig. Hans butik hade konkurrerats

ut av andra, mer moderna och luftkonditionerade. Spridda rader ur dikter hade snurrat i mitt huvud och jag fastnade för en som jag trodde var av Bellman, "andra narrar då hovera" – det var så jag kände mig.

Jag letade efter Liberty Bar. Heta söndagseftermiddagar brukade vi där äta hemgjord spaghetti serverad av den gamla italienaren. Men Liberty var borta. Likaledes det gamla grekiska paret som förr, trots sina rasistiska gliringar, lyckats hålla sig kvar i landet för att de bakade så gott bröd.

Jag hittade huset där vi bodde i kurvan av Kilimanjaro Road, men trädgården var helt förändrad, endast den stora flamboyanten som barnen brukade klättra i tillsammans med Mama Paulinas ungar fanns kvar.

Då vi första gången kom till huset var trädgården full av skräp, förtorkad och ovårdad. Framför huset stod en kvinna med fem små barn, alla klädda i trasor av samma färg som jorden omkring dem. Den grek som hade bott i huset hade gett sig av och lämnat kvar sin kock i *servants' quarters*. Men kocken hade sedan gett sig iväg och lämnat efter sig sin familj. Mama Paulina och hennes barn blev våra vänner och hon hjälpte till med allt. En gång under en period av hungersnöd då de svalt lyckades jag skaffa dem en säck majs. Det är möjligt att den räddade dem.

Men borta var Mama Paulinas familj och ingen gick längre omkring i trasor eller traditionella afrikanska kangor. Importen av använda europeiska kläder hade slagit ut den inhemska kangaindustrin. Mama Paulina använde enbart lerkärl och våra barn satt ofta i mörkret runt elden då hon kokade sin majsgröt. Borta var nu också de vackra lerkrukorna och i stället använde man plastkärl och aluminiumkastruller från Kina.

* * *

Följande dag beslöt jag att gå den gamla vägen från vårt hus till sjukhuset. Mycket hade förändrats och byggts till och jag fann ej den ro jag förr alltid brukade samla innan jag kom till arbetet. Den psykiatriska enheten fanns vid det gamla regionsjukhuset. Den första tiden skildes några av avdelningarna av

med murar så att vi fick en kvinnlig respektive manlig avdelning. Hela norra Tanzania hade tills dess varit utan psykiatrisk sjukhusvård och svårt oroliga patienter skickades till Mirembe, ett gammalt mentalsjukhus i Dodoma mitt i landet.

Men innan våra avdelningar blev färdiga fortsatte man att sända oroliga fall till det lokala Karangafängelset. På en svart tavla fyllde man dagligen i antalet fångar och det fanns en kolumn för antalet "lunatics". Jag tog emot på fängelsegården där fångarna fanns om dagen, och två betrodde fångar bar fram ett bord och en stol åt mig och radade upp patienterna i rad framför. När våra avdelningar blev färdiga beslöt jag att inga andra utom kriminalpatienter längre fick föras till Karanga.

Mirembe blev med tiden överfullt för vägarna i Tanzania var dåliga och man höll kvar sina patienter länge. Under tiden hann familjerna vänja sig vid att leva utan sina sjuka anhöriga. Det ledde lätt till återfall då de efter något år återvände. För att råda bot på platsbristen beslöt man att flytta de mest kroniska fallen till en by i bushen. De tilldelades litet land att odla, några getter och en damm att fiska ur. De byggde själva sina hus och med dem bodde också en skötare som delade ut mediciner. Det kom som en fullständig överraskning för administrationen när efter ett år hälften av patienterna hade flyttat ut att bo i närliggande byar. Det var ur den här erfarenheten begreppet *rehabilitation village* hade uppstått och det var en av orsakerna till att jag sökte mig till Tanzania.

Jag hade nämligen som ung psykiater skött motagningsavdelningar på ett mentalsjukhus i Helsingfors och kunde där konstatera att brist på effektiv rehabilitering och eftervård leder till ett svängdörrs-fenomen, så att antalet patienter på sjukhusen ständigt ökar. Åren i Tanzania gjorde mig till en övertygad förespråkare för en fungerande öppen vård med kontinuitet i vårdförhållandena. Samtidigt insåg jag att det också behövdes en viss mängd akuta bäddplatser och framför allt mediciner. En gång i början då vi fyllt avdelningarna med de svåraste fallen i norra Tanzania tog medicinerna slut och jag fick hastigt köra ner till Dar för att försöka få mera.

* * *

Sjukhusområdet verkade främmande fast jag i två års tid tillbringat mina dagar där. Jag hittade till slut den psykiatriska enheten. En vänlig skötare sade att doktor Mula var upptagen och bad mig slå mig ner. Doktor Mula satt ett par meter ifrån med ryggen mot mig och talade med en anhörig. Jag blev antichambrerad länge och väl. Under tiden tittade jag mig omkring. Kvar fanns de möbler jag låtit den gamla grekiska snickaren göra. Han bodde nere vid ån som vägen mot Arusha korsar utanför staden. Kvar fanns även skåpet med patientjournalerna som jag planerat, och borden och stolarna. På väggarna fanns nu diverse plakater om att man inte får slå sin hustru och annan hälsoupplýsing.

Det visade sig att dr Mula var holländska. Müller lät som Mula i afrikansk mun!

Vi tyckte inte om varandra. Det var nog ömsesidigt och hade säkert att göra med yrkesavund. Jag hade så länge betraktat enheten som min egen skapelse, men nu var den hennes och hon tyckte säkert att jag bara störde.

Müller hade tidigare jobbat flera år som psykiater i Uganda och var en bra och erfaren läkare. Hon hade bland annat inlett ett samarbete med "native healers", som man traditionellt, oberoende av samhällsställning, vanligen först vänder sig till. Jag frågade hur många bäddplatser hon hade och hon svarade högdraget att man nuförtiden fokuserade på öppen vård. Hon konsulterade mig om en bipolär patient och då jag hade läst på litet före seminarierna berättade jag vad jag visste, men hon avbröt mig med att påpeka att hon var utbildad i Holland! Samtalet blev ansträngt och jag beslöt att gå när hon till min överraskning frågade om jag ville följa med upp till den psykiatriska byn.

Tidigt under min vistelse i Moshi beslöt jag att starta en likadan psykiatrisk by som den i Mirembe. Som psykiater får man ju en alldeles speciell inblick i samhället via sina patientkontakter och jag blev bekant med en regional politiker som skrev en rekommendation till de beslutande vid ministeriet i Dodoma. Om resan till Dodoma och min politiker skulle det finnas mycket att berätta, men slutet på historien var att vi tilldelades en stycke mycket bra jord längre upp på sluttningen. En svensk volontär

från Sida hade dykt upp på sjukhuset och jag hafade över Per från den regionala mottagningen till vår psykiatriska enhet. När mitt kontrakt tog slut slutförde han byprojektet och fick till stånd byns byggnader. Han hämtade de första patienterna till byn och startade funktionerna. En gång hade en främmande traktor dykt upp på byns åkrar och Per blev tvungen att åka ner till polisstationen där två polismän kvitterade ut gevär och patroner och följde med upp. Inkräktaren fick ge sig av.

Byn var nu en välfungerande enhet och patienterna hade sina givna dagliga rutiner, främst ergoterapi och jordbruksarbete. Men orosmoln hade dykt upp vid horisonten. Det stora bördiga området på Kilimanjaros sluttning hade inte undgått ledande politiker.

Då Per och jag ännu gjorde vårt pionjärarbete fanns det på regionalsjukhuset en *medical assistant* vid namn Mziray som skötte våra uppgifter då vi var borta. Vi skämtade sinsemellan om Mziray, för han hade ingen utbildning i psykiatri och hans valhanta försök att lära sig diagnoser tyckte vi var roande.

När mitt kontrakt tog slut var vårdtiderna på vår enhet tre veckor jämfört med två år på Mirembe tidigare. Per tog över efter mig och då han till slut återvände till Sverige övertog Mziray enheten. Han var nu erfaren och duktig. I alla dessa år hade han försvarat den och utvecklat den. Han hade lyckats hålla stånd mot omgivningens markbegär, men nu hade han meddelats att valet stod mellan att avgå med pension eller få sparken. Byn skulle komma att bli av med största delen av sina ägor. De behövdes för viktigare ändamål, antagligen privata villor för inflytelserika personer.

* * *

Dr Müller och jag skildes åt utan större saknad och jag återvände till Finland. Jag var överläkare för

en betydligt större organisation än den i Moshi och hade lyckats att under sju år bygga upp en välfungerande enhet enligt tanzanisk modell med sjukhus- och öppenvårdsenheter för specifika ansvarsområden och en krispoliklinik som prioriterade jourfall som tagits in på sjukhuset. Den bärande tanken var att man inte bröt existerande vårdförhållanden.

Men allt mer började olika konsulter, ekonomer, jurister och andra klåpare utan den minsta insikt i psykiatri att få bestämmanderätt över hur mentalvården skulle organiseras. Man ansåg att läkare var dåliga ledare och bortsåg från att hälsovården i Finland letts av läkare till att bli ett exempel för hela världen. Det kan man knappast längre säga i dag.

Om man inte vet vad man skall göra, gör man organisationsförändringar. Vill man få till stånd utbrändhet är ett enkelt sätt att vartannat år röra om i organisationen. På det sättet förlorar man också sina mest kompetenta läkare. Inte bara därför att personalen måste gå igenom förändringar då välfungerande team upplöses: samtidigt måste man anpassa sig till nya medarbetare och nya organisationer. Man hittade också på att mäta resultatet av vården i antalet skötta patienter per dag och i beläggningen på bäddavdelningarna. Sällan har jag hört så mycket dumheter på så kort tid, så jag beslöt att söka ett nytt arbete vid första bästa tillfälle. Jag hade lärt mig att det inte är jag som äger min enhet och följaktligen sörjde jag inte över hövan när något år senare allt det jag byggt upp var raserat.

Medical assistant Mziray avgick med pension, men fortsätter att delta i Mental Health Committées möten och där dela med sig av sin erfarenhet.

SIXTEN BONDESTAM

Samuel Ödmann

– svensk 1700-talsöversättare med globala perspektiv

Ödmann i Karleby

När bibliotekarien i Gamlakarleby i början av adertonhundratalet införskaffade Samuel Ödmanns bearbetning och översättning (via tyskan) av Roger Norris' *Resa på neger-kusten till kongl. hofvet i Dahomej* (1792) till båtad för Läsesällskapets burgna medlemmar i monarkins femte viktigaste stad, var det ett överlagt val. Ödmann representerade det som läskulturen i den österbottniska seglationens metropol favoriserade mest av allt och det som stadgarna med Anders Chydenius som inspiratör också angav: kunskap, spänning och nutidshistoria.

"Ingen Läsare af känsla," förklarar Ödmann i företalet till boken, "lärer utan rysning följa Herr Norris i des berättelse om de blodiga uppträden, til hwilka han varit vitne, eller utan häpnad se vårt slägte stadt i sådan vildhet. Då vi om alt det, som rör Africa, äge både få och opålitliga underrättelser, hoppas man äfven denna lilla Resebeskrifning finnas värdig at utgå ifrån Svensk Präss". Läsarna visste med all säkerhet att "de blodiga uppträden" Ödmann nämner berör brutaliteten i brittisk slavhandel och man kan även i Ödmanns patos registrera en illa dold nationalistisk hänvisning: vi svenskar uppför oss inte på samma sätt i Afrika, vi har andra syften.

Läsarna var givetvis bekanta med de storsvenska försöken till koloniala landvinningar, som köpet av den karibiska ön St. Barthélemy 1784 (dit hänförda österbottningar drogs som malen till eldslågan) och tillägnandet av områden i Senegal-Gambia ett par år senare för misslyckade altruistiska ändamål, en svedenborgsk frizon för befriade slavar. Men i konflikt med den idealism som besjälade Ödmann kan man anta att karlebybor även kände till att svenska

skutor – må vara i mycket liten skala – fraktade slavar via transithamnen på den karibiska ön. Av bibliotekets tjugotal reseskildringar med Afrika som subjekt är nästan hälften Ödmanns översättningar; en fjärdel av beståndets drygt hundratal utomeuropeiska är hans.

Internationalisten Ödmann

Ödmanns översättningar utgör således en klass för sig i Läsesällskapets i Karleby rara boksamling. Karlebyborna fick i alla händelser rysningar av Ödmann. Men hans närvaro var lika central, är jag övertygad om, även i de många andra läsesällskapen i rikets kuststäder. Och de utgör huvudstommen i de nordiska universitetsbibliotekens sjuttonhundratalslitteratur kring resor på svenska. Det gör honom till den dåtida svensktalande världens främste internationalist och introduktör av det främmande. Som översättare och reseskildrare i samma person, som vi strax skall se!

I den rollen utmanövrerar han kändisar och författare som Peter Kalm, Daniel Solander, Carl Peter Thunberg och Anders Sparrman. Och Ödmann gör det utan att ta ett enda fjät. Ingen samtida kommer således i närheten av honom i hans roll som det sena sjuttonhundratalets främste kunskapsförmedlare. Den rollen omfattar de stora kartritarnas seglationer (Cook, Bligh, de la Pérouse, Pagès, de Lesseps); kolonialiseringen av Australien och Söderhavsområdet (Hunter, White) och brutaliteten i slavhandeln (Oldendorp, Wadström, Norris, Stedman). Hans relativt sett många översättningar av resor i och till Afrika/Västindien var dessutom starka inlägg i abolitionistdebatten.

Samuel Ödmann var teolog, zoolog, botanist och kulturhistoriker, och en av Carl von Linnés lärjungar. Idag är han konstigt nog mest känd som psalmdiktare och minst känd som översättare, trots sin fantastiska produktion och sin samtida popularitet både hemma och i det övriga Europa. Vilket säger någonting om översättningens status i den vetenskapliga taxonomin. Hans verksamling består av ett femtiotal arbeten, varav hela 45 är översättningar och bearbetningar av reseskildringar med geografisk och etnografisk anknytning.

Ödmann föddes i Växjö 1750, son till kyrkoherden Gabriel och Catharina Ödmann, men växte upp hos sin morfar prosten Samuel Wiesel, en tid han skildrat i biografen *Hågkomster från hembygden och skolan* (skriven 1801; utkommen 1830). Efter gymnasietiden i Växjö flyttade han till Uppsala, där han till att börja med studerade grekiska och orientaliska språk som del av präststudierna, och senare zoologi och botanik med Linné som lärare. Han tog examen 1772; fick jobb som huspredikant och skolvaktmästare i Pilhamn på Ingarö i Stockholms skärgård där han senare skulle verka som präst fram till 1792. Det året forslades han i båt till Uppsala för nya uppdrag. Han hade drabbats av en malarialiknande sjukdom ("skärgårdsfrossa", som den kallades den tiden, förmodligen en variant av borrelia eller TBE) som gjorde honom sängbunden ända fram till sin död 1829.

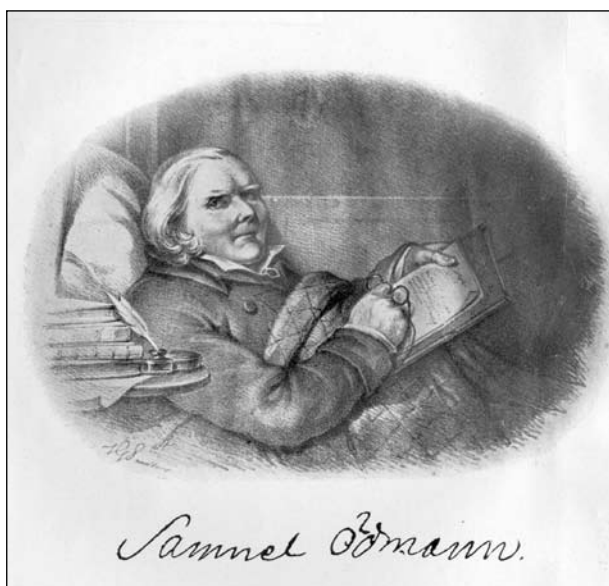
År 1784 väljs han in i Kungliga Vetenskapsakademin, tack var sina studier av fiskar och fåglar under sin långa vistelse i skärgården, och samma år översätter han sitt första arbete där slaveriet står i centrum, *Tillförlåtlig under rättelse om negrerne på Guinea kusten, samt de derifrån hämtade slafvars närvarande belägenhet*; en översättning och bearbetning av den

tyske missionshistorikern Christian Georg Andreas Oldendorps studie som innehåller bland annat intervjuer med västafrikanska 'danska' slavar på Jungfruöarna. Ett par år senare föreslår han – modigt – Akademien att Linnés *Fauna Svecia* skulle revideras (vilket inte bifölls); 1799 blir han professor i teologi och vid sidan av det akademiska uppdraget arbetar han som prästutbildare, inspektör för fyra studentnationer och kyrkoherde i Gamla Uppsala. Hans skriftverksamhet kom även att omfatta bibelöversättningar, utarbetande av kyrkohandböcker och andra teologiska arbeten.

I sin illa vädrade sjukkammare, tillika matsal, seminarierum och konsertsal, tar han liggande och nedbäddad emot kolleger, studenter, vänner och tillresta utländska gäster som kommit för att diskutera världens storhet med honom. Den expanderande eller koloniala kartbilden och föreställningen om en civilisatorisk och lika kolonial Gud höll honom vid liv. Under loppet av 21 år (1784-1805) översätter och redigerar han fyrtiofem reseskildringar, vilket i medeltal är mer än två arbeten per år. Det är en maktlös prestation, sett också mot bakgrund av hans handikapp, och en ironisk kommentar till reseskildringens väsen, en den fysiska rörelsens lovsång.

Översättningens ideologi

Det går att organisera dessa verk på olika intressanta sätt. Geografiskt fördelar sig materialet så här: tretton titlar berör Europa, tolv Afrika och Västindien, fem Asien, tre vardera Nord- och Sydamerika, Mellanöstern, Australien och Söderhavsområdet och sex världsomsegling. Med andra ord, hans korpus upprätthåller en global vision, helt i linje med den linnéanska världsbildens och det koloniala projektets dubbla strävan kring samspelet mellan kunskapsackumulation och maktövertagande.

Målning av J.G. Sandberg. Smålands nation, Uppsala.

Det går också att utläsa andra övergripande egenheter, som även de påverkar den översättningsideologi och metod han kom att omfatta. Av de 45 arbetena är 18 berättelser om sjöresor, 27 förlagda till land, flod, eller stad; 25 är monografier och 20 samlingsverk. I det globala projektet rymdes också det nationella eller ännu rättare sagt det nationalistiska. Ödmann delar synen med sina svenska resande trosfränder om kunskapsinhämtningens betydelse också som politisk agenda eller möjlig geografi för merkantilt bruk. Det finns ett spanande öga i översättarens val av texter och tilltal, som pekar ut och instruerar om fertil jordmån, vänliga människor och tillgängliga kuster. Och den tredje egenheten är i det här sammanhanget den mest intressanta och gäller Ödmanns förhållningssätt till sina läsare som han regelmässigt apostroferar, som vi såg i det inledande citatet, med självupptagen paternalism. Det är den lärdes eller 'sjuttonhundratal Filosofens' uppdrag gentemot den oinvigde. Det är han som är auktoriteten, inte den författare/resenär vars text han överför till sitt eget språk. Det språk han därmed förser sin text med blir 'svenskt' i en mångtydig bemärkelse, trots att den verkliga författaren är engelsk eller fransk.

Vi har ovan diskuterat olika förhållningsätt som modulerar Ödmanns översättning: den skall ha en civilisatorisk och kolonial inriktning, den skall vara igenkännlig som 'svensk' text, den skall ha en evangeliserande auktoritet med utgångspunkt i den talande själv (Ödmann) och den skall tala till "Läsare af känsla", den skall vara spännande, tillgänglig och roande. Det är i Ödmanns sätt att nalkas "Läsare af känsla" som den svenska resebildningen har sin grogrund. Så här fungerar det.

Översättning och manipulation

Många av översättningarna är samlingsverk eller antologier. Men även monografin är inkluderande; även den kan innehålla extrakter från andra samtida resebildningar från samma områden. Ödmann lägger till, ändrar och förkortar och han gör det när han anser att texten han bearbetar bär brister. Han tar bort det han anser vara överflödigt, tråkigt eller olämpligt. I företal efter företal försäkrar han sina läsare om att han gör det i deras intresse som vetgi-

riga men okunniga läsare. I Jean Louis Marie Poirets *Bref om Numidien* (1792) medger han att han brukat en "hård hand" i översättningen/redigeringen eftersom en ord för ord-översättning skulle ha "fallit de fläste Läsare til last". När det gäller avsnitten kring fauna och flora lägger han till en egen framställning. I sin översättning av Wilhelm Blighs *Resa genom södra verlhafvet* (1792) adderar Ödmann avsnitt ur John Watts' dagbok (som han hämtat ur *The Voyage of Governor Phillip to Botany Bay*, 1789); i Aeneas Andersons *Berättelse om Ängelska Beskickningen til China* (1796) tillkommer ett sammandrag av den katolske missionären Pater Glejo; och i Donald Campbells *Land-resa till India* (1801) valda översatta bitar ur Paolino da San Bartholomeos *Viaggio alle Indie* (1796). Hans sammanfattningar, tillägg och parafraaser gör att det är i stort omöjligt att med säkerhet veta i vilken mån och hur originaltexterna har använts. I själva verket var detta ingen angelägenhet för Ödmann och tidens översättare.

Av de 45 texterna är 23 skrivna av engelska eller engelskspråkiga författare, tio av franska, sex av tyska och tre av italienska. Sex av de engelska och tre av de franska (förutom de två som Ödmann tillskrev sig själv och en dansk) kom till honom via tyskan. 'Originalen' i denna *pre-copyright*-period hade inte något egentligt egenvärde, även om den resande huvudpersonen var mån om att det var han som höll i pennan och inte någon medresande. Ödmanns översättningar befinner sig i en mobil, transkulturell idévärld, där pragmatism och delvis chauvinism styr valet av förlagor för en översättning.

Varför dominerade tyskan i hans fall? Det kan bero på det självklara faktum att det var det språk han kunde bäst och att hans förlagskontakter i Uppsala/Stockholm var tyska. Men det mest sannolika skälet var hans beundran av J. R. Forsters och sonen George Forsters 'antikoloniala' översättningar från engelska och franska.

Översättaren som resebildare

Men lojalitet med källan var underordnat det nationella. I arbetet med Blighs *Resa genom södra verlhafvet* placerar han sin översättning vid sidan av två tyska, jämför dem även med originalet, och kommer fram till att hans slår dem alla i 'autenti-

citet'! I sina pläderingar är han alltid mån om att hävda två samgående kriterier: sanningen och omsorgen om läsaren. Men det var hans 'sanning' och den sanningen var förbehållen den läsare som var beredd att inträngd i kyrkbänken lyssna och lära. Därför ingår i alla hans översättningar ett homiletiskt drag, en predikoton som lösgörs endast då han tillåter författaren tala i direkta ordlag, utan att bli citerad, refererad eller censurerad. Detta inträffar i de översättningar – där han även använder den ordagranna överföringen av subjektets/resenärens jag-form – som gestaltar spännande ökenvandringar med karavaner och harem.

Han ogillar det han anser vara alltför personligt och emotionellt, som den icke-romantiska upplysningsman han är. I företalet till Poirets *Bref om Numidien* skriver han:

Känslan är visserligen en ypperlig egenskap hos en lärd Resande. Man mengiver ock att den i Africa tågande vandringsmannen, som tärd av törst, vanmäktig av en brännande sols strålar, kommer till et med svalkande skugga omgivet källsprång, bör frestas, at, slå en eller annan drill. Översättaren har gallrat för att minska sådana 'utbrott'.

I själva verket sker det motsatta. Ödmann håller sig till texten mera lojalt än han gör annorstädes när berättelserna handlar om manliga strapatser genom öknar, över isar, skeppsbrott och märkvärdigheter som harem och möten med 'vildar' eller vildddjur. När han blir verkligt engagerad övergår han från berättelens jag-form till tredje person. Han vill vara i berättelsen själv!

Ödmann har bidragit till att utveckla den svenska reseskildringen genom att i sina översättningar upprätthålla en spännande jämvikt mellan romans och fakta, mellan det som ansågs vara personligt och det som ansågs vara sakligt eller verkligt. Så kritiserar han den talande i Benyovszky (1791), liksom han gjorde i Poirer, för att överdriva eller "för[a] en Romanhjeltens wanliga språk". Det är precis så reseskildringen än idag skiljer sig från romanen.

Ödmann och en lokal fritänkare

Vi skall återvända till böckerna i Chydeniusrummet i Karleby stadsbibliotek och en speciell volym, hans egen *Jämförelse emellan norra och södra polkretsen* (Upsala, Johan Edman, 1786). I den hittade jag ett klotter som inte bara avslöjar en uppmärksam läsare utan en debattlysten och motsträvig en, kanske en kapten. Ödmann kommenterar det berömda intermezzot då James Cook lyckas gira invid ett isberg och förklarar det vara den Allsmäktiges förtjänst:

Hvad skall man då säga de sig så kallande Philosopher, som öfver alt i Naturen ropa på brist, på oordning, på slump? Är detta skörden af vetenskapernas framsteg? Är det då målet för desse Philosophers ärelystnad att förnedra sig till likhet med Koråker och Kamtschadalare? Själfve Polkretsen skulle vanhelgas af så djuriska tänkesätt. (s. 34, 71).

En protesterande läsare antecknar i stilig blyerts följande: "Allt detta har han [Gud] visserligen gjort, men leder ingalunda Capt. Cook förbi isbergen. Således var Capt. Cooks lefnad ej styrd af någon för-syn utan blott af slumpen!!!" Ödmann, översättaren, hade kontakt med sin samtid. Han var med om att formulera den.

RAOUL J. GRANQVIST

För att identifiera de reseskildringar som nämns med egennamn i denna essä, se min artikel 2 nedan.

Granqvist, Raoul J.: "Afrika i adertonhundratalets Gamlakarleby. Om kolonialism, slavhandel och motstånd." *Horisont* 55.1 (2009): 40-46.
— "A Nineteenth-Century Finnish Reading Society and Its World Views. Commerce, Civilization and Colonialism Examined." *Svensk Biblioteksforskning/Swedish Library Research*, 17 (2008/9): 1-27. Också online.

Att erövra det urbana rummet

Genom att "tala om det", genom att skriva in kvinnorna i en historisk berättelse om Finlands nuvarande huvudstad, ger man röst och plats, alltså makten och tolkningsföreträdet åt henne. Kvinnor på gatan och i palats, president och prostituerade; graffiti, feministtapeter och tjejhuis; politiska, merkantila, konstnärliga och andliga påverkare genom historien; klasskamp på kyrkbänken och på kontor – allt detta växer från mosaik till helhetsbild av Helsingfors, och vad det urbana är och kunde vara, i en riktigt bra antologi.

"Skönlitteratur, liksom historieskrivning eller kartritning, är en strategi för att erövra det urbana rummet", skriver Katri Kivilaakso i sin text om Pirkko Saisios Helsingfors. Citatet kunde stå som allmänt motto för *Kvinnornas Helsingfors. En kulturhistorisk guide*, där ett trettiotal skribenter samlas för att skriva om staden Helsingfors utveckling sedan grundandet, med kvinnan och kvinnoperspektivet som gemensam nämnare.

Arkeologen Ulrika Rosendahl öppnar starkt genom att göra anspråk på läsarnas fantasi och före-

ställningsförmåga. I själva verket tar hon oss med till landskapet som det såg ut redan innan staden grundades. Fantasi krävs också för att få syn på kvinnan i historiens töcken. De flesta kvinnors levnadsöden har ohjälpligt förblivit anonyma, skriver Rosendahl. I den avlägsna skärgårdsbyn Tölö finner hon ändå Margareta Laurensdotter som år 1476 äger jord i två byar. Jordägandet är anmärkningsvärt och också orsaken till att hennes namn finns nedtecknat. Margareta kan ha haft goda kontakter till Reval, eftersom hennes bror Olaf verkade som handelsman där. När Olaf dog testamenterade han jord till sin syster och sin skeppsandel till hustrun Barbara. Eventuellt två inflytelserika fjortonhundraaldamer, med andra ord.

Spännande är också Rosendahls beskrivning av Elisabet Larsdotter som vägrade hålla sig till sin tilldelade plats i kyrkan, utan envist satte sig tre bänkrader framför. Elisabet fogade sig inte ens efter biskopens tillsägelser och tumult uppstod när också andra tog sig friheter med sittordningen.

"Ett desperat försök att genomföra en 'klassresa' uppåt", skriver Rosendahl, som också påpekar att man inte ska förlöjliga eller förminska kvinnornas bänkfejder, utan se dem som ett verkligt försök till uppror inom de snäva ramar som stod till buds.

Klass är ett av de motiv som återkommer i boken och

Pirkko Saisio. Stencil av Heidi Lunabba ur Kvinnornas Helsingfors.

en personlig favorit bland antologins texter är litteraturforskaren Eva E. Johanssons "Två romaner om trettiotalets kontorsflicka", kanske för att kontorsflickan på något sätt känns skrämmande aktuell för den i storstaden verksamma kvinnan. Hon, kontorsflickan, är en spegel att sätta framför våra egna, nutida, välmejkade *Sex and the City*- och livsstilsbloggansikten. Johansson gör en jämförelse mellan två romaner,

skrivna före och efter den stora depressionen på trettio-talet. I *En gedigen flicka* skriven år 1930 av Ingrid Qvarnström råder en urban, borgerlig miljö och huvudpersonen Martha kan bjuda arbetskamraterna till den egna tvårummaren i Tölö och duka fram ”de läckraste kakor och småbröd” på ”en bländande nymanglad linneduk”. I Anna Bondestams *Fröken Elna Johansson*, som kom ut nio år senare, syns den drastiskt försämrade levnadsstandarden som depressionen ledde till bland kvinnliga kontorister. Fröken Elna hyr möblerat och har inte tillgång till kök. Hon bjuder sina kolleger på ”små smörgåsar med tunna korvskivor”. Men det stora problemet är förväntningarna som ställs på kontorsflickans yttre. ”Det var knapert för kontoristerna, som försökte upprätthålla en borgerlig levnadsstandard, utan att egentligen ha råd”, skriver Johansson. ”I många fall valde kvinnorna att pruta på boende och mat för att ha lite mer pengar att spendera på kläder och umgängesliv”. Filmer och romaner hade skapat bilden av en vacker, välvårdad, välklädd och ung kvinna som arbetade som en robot. Förväntningarna är omöjliga att förverkliga när åren går och klänningen blir alltmer blanksliten.

Martha i den tidigare romanen lever i en ekonomiskt trygg situation, men påverkas på andra sätt starkt av trycket från omvärlden. I hennes fall handlar det om ”kärlek”, förväntningar på hur en kvinna borde vara och känna, påhejad av kollegerna på kontoret. Den till en början så nöjda Martha förälskar sig i den gifta chefen, vilket leder till hennes ekonomiska och moraliska ruin. Elna och hennes kamrater är ”mer luttrade och försöker hålla stånd mot orimliga förväntningar”, skriver Johansson, och vidare: ”Under romanens gång klarnar det för kvinnorna att de själva måste kämpa för att få rättvisa, respekt och ekonomisk trygghet”.

Tillgången till det urbana rummet är en annan röd tråd som spinner genom *Kvinnornas Helsingfors*, särskilt när vi närmar oss samtiden. Finns det överhuvudtaget någon plats i staden längre där vi inte styrs av antingen ett tvångsmässigt konsumtionsbehov (gäller i högsta grad vårt eget hem, scenen för oändliga köks- och soffdrömmar) eller ett uttalat konsumtionstvång? Jag börjar fundera på den väsentliga skillnaden mellan köpcentra och varuhus. Varför upplevs det senare fortfarande som den frizon Anna Kortelainen beskriver, där man som kvinna tryggt kan strosa omkring bland de vackra tingen, utan köp- eller annat tvång,

medan köpcentra är stökiga, oestetiska, otrivsamma, otrygga och styrda av potentiellt farliga ungdomsgäng och oberäkneliga, våldsbenägna väktare. Inte är det väl bara jag som har den här upplevelsen?

Konstnären Heidi Lunabba skriver fascinerande om graffitimålarna ”Nina” och ”Pinja”:

Nina tycker att graffitin ger en hemtrevlig känsla och förklarar att taggandet är mera kvantitativt medan en ’piece’, en målning, görs med större omsorg. Pinja säger att man blir glad när man ser sin väns tag, [...] man känner av personens närvaro. Nina tycker att graffitin blir feministisk i och med att det blir ett sätt att som kvinna ta plats och att lämna ett spår på allmänna platser.

Det är inte många flickor och kvinnor som målar graffiti, men de var fler innan Helsingfors stad startade sin nolltoleranskampanj mot graffiti för drygt tio år sedan. Vi får veta att nolltoleransen gjorde graffiti-kulturen hårdare och mer homogen. ”Bara den mest aggressiva graffitin blev kvar, det som folk upplever som fult. Målarna och vaktbolagen tävlar mot varandra”.

Så några få nedslag i den rika antologi som är *Kvinnornas Helsingfors*. Många, många infallsvinklar finns kvar för läsarna att upptäcka. Strålkastarkäglan lyser upp en kvinna eller ett fenomen för ett alldeles kort ögonblick, för att sedan ge plats på scenen åt nästa företeelse. En bock i marginalen ger jag när någon text är enbart deskriptiv, går i kronologiskt dragglande lunk, utan tes, idé eller ens anslag. Men man har gett boken underrubriken guide, och som sådan förlåter man ett ibland nästan för svepande och korthugget drag. När boken är till ända har jag fått en helhetsbild. *Kvinnornas Helsingfors* framträder som en karta.

Eventuellt begår jag det urbana rummet med friare steg efter avslutad läsning; med det högburna huvud, med den resoluta gång och den frimodighet som endast den som äger kunskap kan uppvisa. Som kan sin stad utan och innan, inte bara geografin, utan också de sociala kodsystemens gråzoner. En *streetsmart* småbarnsmamma närmare de fyrtio ger kanhända blanka fan i mytologin kring Kajsaniemi-parken – där har jag faktiskt alltid tagit mig fram, oavsett årstid eller tidpunkt, oberörd av våldtäktshistorierna. Men det gäller att veta vilken lekpark man ska undvika om man inte vill bli utfrys av *Burberry*-morsorna. Den

Passion för kanon

I Thomas Henriksons essäsamling råder ingen som helst tvekan gällande kanons berättigande och existens, vare sig litteraturens, musikens eller det allmänskulturella/historiska. 'Basbisina' är givna, de är framförallt författare och de är män. Det är de som har skapat vårt kulturarv: "Kulturarvet är detsamma som vår nationella identitet och den finns framförallt i litteraturen. Det är litteraturen som säger oss vilka vi är". Henrikson menar att det här är någonting självklart för engelsmännen, tyskarna och fransmännen. Och finnarna – säger han – har ett särskilt förhållande till sitt kulturarv: de/vi har fått kämpa för det: "Egentligen är det just den process som gjort Finland till Finland som är kulturarvet". Men i Sverige är självför-

sista detaljen är min egen, den går boken inte in på, men min poäng är den här: det är viktigt, för att inte säga oundgängligt, för en kvinnas hemkänsla eller känsla av *rättighet till rummet* att man överhuvudtaget skriver om lekparken, kvinnornas och barnens förortsgemenskap, BB, Lucia, lantdagsskvinnor, hemlösa kvinnor, varuhus, flickhus, koloniträdgårdar och Georgsgatans simhall i en urbanhistorisk kontext.

Lantdagens första kvinnor fick, såsom Hedvig Rask beskriver, kämpa för och ibland finna sig i att begrava frågor som låg dem nära om hjärtat, inte minst för att kvinnor är en allt annan än homogen grupp. Men våra olika värderingar och ideologier till trots, en sak är i varje fall säker: kvinnors särskilda erfarenheter och vardag bör beaktas när kartan och det urbana rummet ritas om på stadsplaneringskontor och i lagstiftarborgen av granit.

CHARLOTTE SUNDSTRÖM

Kvinnornas Helsingfors. En kulturhistorisk guide

(red. Anna Biström, Rita Paqvalén och Hedvig Rask) Schildts 2010.

troendet infekterat. I bokens sista essä, skriven 1984, hävdar Henrikson att svenskarna inte har ett äkta förhållande till sin stora upplysningslitteratur. Och lika illa ställt, om inte värre, är det med 1800-talet: "Numera behövs för dem den 'svenska litteraturens samariter' – en sorts barmhärtiga vårdare av just den biten, experter på vårt svenska kulturarv". Henrikson är förgrymmad: "Vi behöver inga experter på vårt kulturarv. Vi behöver vårt kulturarv".

Det är redan – eller bara – tjugotvå år sedan den sista essän i boken publicerades. Avståndet i tid gör inte boken mindre läsvärd, snarare tvärtom. Att en avsevärd förändring i kulturklimatet ägt rum under de senaste decennierna ger läsningen en intressant dialektisk dimension. Passionen för konsten och kulturen är här förbehållslös och oskuldsfull. Det är lätt för mig att trivas i bokens sällskap, den rör sig i ett universum där jag genom min uppväxt känner mig trygg, även om den tryggheten kanske falskar.

Boken är indelad i fyra avdelningar. De tre första är skrivna för Helsingin Sanomat mellan åren 1976–88 och publiceras här som de stod i tidningen, i finsk översättning. Den sista och kortaste avdelningen består av fem essäer på svenska, publicerade 1984 i Stockholms-Tidningen. De riktar sig tydligt till en rikssvensk läsekrets och blir för en finländare snarast en elegant repetitionskurs i vårt nationella bygge, såsom det gestaltats i litteraturen, från Anjala-förbundet till efterkrigstiden. Jag kan därför tycka att det i och för sig lovvärda med en tvåspråkig utgåva i det här fallet inte är helt lyckat, eftersom en naturlig läsekrets saknas. Svenskar kan ju sällan finska och vi som är tvåspråkiga är inte målgrupp för de svenska essäernas tilltal. Däremot kunde de finska essäerna med fördel ges ut på originalspråket svenska.

De flesta essäer har tillkommit i samband med bokutgivning eller pris: Strindberg granskas i ljuset av en kommande Strindbergfestival och Lagercrantz då färsk biografi, essäerna om Canetti och Josef Brodsky är utarbetade med utgångspunkt i de intervjuer som Henrikson gjorde med respektive författare för Sveriges Television när de tilldelades Nobelpriset, essäerna kring Delblanc, Tikkanen, Carpelan och Kalifatides kan läsas som ambitiösa recensioner av nya verk. En av essäerna är avvikande på ett uppfriskande sätt. "Julnatt i smedjan" tar sats i *Gösta Berlings saga* men kommer att bli en minibetraktelse över svensk

vapenindustri, från stormaktstiden och Gustav Flemmings dagar till den sista smeden i släkten Dahlgren som dog 82 år gammal år 1948. Men denne John Dahlgren behövde inte syssla med svärdssmide utan hade övergått, om inte till plogbillar, så till liar. Vi får veta att han räknat ut att det behövs cirka 13 000 hammarslag till ett dagsverke om tio liar!

Vissa teman återkommer i de olika essäerna, och jag märker att jag småningom uppfattar dem som ledmotiv i Henriksons konstsyn. Ett sådant tema är inspirerat av Ezra Pound som sagt att de flesta författare söker känslor som passar deras ordförråd. Den medicinska författaren är den i vars värld det enbart finns färdigt formulerade känslor. Tanken är alltså att viktig litteratur innebär en ständig revolt i språket. Till exempel är Strindbergs hela produktion en vidräkning med det oscarianska Sveriges värderingar. För att kunna kritisera denna livshållning behövdes ett nytt språk och det skapade Strindberg. Karl August Tavaststjerna var bestämd att bli Finlands Strindberg men ”orkade inte lyfta så tunga stenar”. Därför blev hans livsverk splittrat och hans livsöde mer intressant än hans författarskap, menar Henrikson, och tillägger att just hans livsöde bättre speglar jäsningsprocessen i samhället än någon av hans karaktärer lyckas göra. Han finner alltså aldrig sitt språk. Det gör däremot Diktonius, som särskilt med ”Jaguaren” infriar Kuusinsens förhoppning om att han som en annan Majakovskij skulle bli revolutionens poet. Delblanc, åter, äger språket som få andra, men blir fånge i sin egen briljans. Han är helproffsig men faran är att en ”alltför välstämd lyra blir ett mekaniskt spelande positiv”. En som däremot krossar det färdiga språket är Henrik Tikkanen som ”skrämmande väl lyckas balansera mellan det banala och det upplevda”.

Här kommer vi in på ett annat tema i boken, nämligen förhållandet mellan liv och dikt. Det är konstnärens grymma öde att sätta sitt hjärta på bricka. Att som en Strindberg eller en Kihlman eller en Tikkanen helt rikta sin koncentration på de förpliktelser skrivandet förutsätter, och att använda sitt liv som material i en symboliseringsprocess, är livsfarligt. Till det krävs en omänsklig självdisciplin. Fakta och fiktion är en farlig dekokt, men författaren ljuger aldrig så mycket som när han skriver i eget namn. Ändå tolkas verken ofta självbiografiskt på ett felaktigt, ytligt sätt. Vad det handlar om är att kämpa för att få kontrollen

över sina passioner istället för att bli offer för dem, att förvandla offret till sitt eget byte. Essän om Henrik Tikkanen heter just ”Tikkanens byte”.

Ett tredje tema är förhållandet mellan olika språk och hur författarens nationalitet/nationaliteter präglar uttrycket. Hur Petersburgs rytmiskt pregnanta arkitektur speglas i Brodskys språkkänsla, oberoende av vilket språk han skriver på; hur Kallifatides, som växte upp i Grekland med den antika muntliga berättartraditionen, dess patos och tragik, skriver en mustig svenska. Henrikson kastar fram tanken att Kallifatides språk fått en så stark uttryckskraft därför att han genom sitt språkbyte kunnat befria det från den litterära traditionens tyngd. Fenomenet Canetti har fått Henrikson att skriva en alldeles särskilt inspirerad essä: en tyskspråkig författare som växte upp i Bulgarien omgiven av sju-åtta olika språk men var bosatt i England då han tilldelades Nobelpriset. I hans språkuniversum fick tyskan en särställning genom att den var föräldrarnas hemliga språk: de invigdas språk. Att Canetti fick Nobelpriset ansågs kontroversiellt: han var en författare som hade en församling snarare än en läsekrets.

På det sättet liknar han Richard Wagner. Många är vi som har ett ambivalent förhållande till honom, men få av oss förnekar hans geni. Henriksons samling har en underrubrik, ”essäer om kompositörer och författare” som är aningen missvisande, för egentligen finns här bara en kompositör. Men essäerna om Wagner är i gengäld de tyngst vägande. De är fyra stycken på sammanlagt 77 sidor och inleder boken. De skrevs för *Helsingin Sanomat* 1979 då Henrikson arbetade som kulturattaché vid Sveriges ambassad i Bonn, och bildar en fint sammanhållen helhet som på ett klokt och initierat sätt ger en inblick i personen Wagner, i hans musik och hans förhållande till konst, men också i kulten kring honom i Bayreuth. Tänk att *HS* på den tiden kunde ge så mycket spaltutrymme åt fenomenet Wagner! Och klokt var det, för efter att ha läst dem har man nästan gjort det omöjliga: fått en biljett till festivalen, sett Patrice Chéreaus och Pierre Boulez’ revolutionerande produktion av *Ringens*, bevittnat glamouren, smakat på ölet, rest runt i trakten kring Bayreuth. Men framförallt har man lärt sig mycket om tysk kultur i allmänhet och i synnerhet om hur Wagner är det ”tyska samvetets spegel” – lika aktuell idag som 1876 då festivalen inleddes. Personligen

upptäcker jag under läsningen att jag länge levat med en sorts saknad efter det tyska kulturarvet, som ju är en så stark underström i vårt eget. Henriksons djupa förtrogenhet gör honom till en underbar guide som ger mig mersmak.

Vi får också träffa Winifried Wagner, änka efter Richard Wagners och Cosima Liszts son Siegfried, som ännu levde då Henrikson besökte Bayreuth. Hon som förvaltade Wagners arv fram till år 1945, då hon fick lov att stiga åt sidan, komprometterad som hon var av sin vänskap med Hitler. En stolt kvinna som regerade i Villa Wahnfried, Richards hem i Bayreuth, och ogillade den modernisering som nu äger rum på den ”gröna kullen”, teatern strax intill, där hon inte längre sätter sin fot. En anakronistisk, lite sorglig figur som resonerar som alla fundamentalister då hon säger att regissören Chéreau gör Chéreau och inte Wagner. Hennes son Wolfgang, som tog över efter henne, har en sundare syn: ”det handlar inte om att uppdatera Wagners verk, utan om att fördjupa det”.

Att Winifried Wagner är den enda kvinna som tecknas i boken får mig att än en gång undra vad det är för mekanism som konstruerar kanon. Vilken innebörande kraft är det som gör att kanon trots omformuleringar genom tiden om igen blir så missbildad?

Därmed inte sagt att Henriksons bok är missbildad, tvärtom är den både insiktsfull och lättläst. Men det man kan säga är att den inte är särskilt innovativ då det gäller insikterna, snarare sammanställer den det ena bekanta med det andra på ett njutbart sätt. Thomas Henrikson gör sällan själv det som han beundrar mest hos de stora konstnärerna: söker sig utanför det givna.

CATERINA STENIUS

Thomas Henrikson: *Hurmio / Passion. Kirjoituksia säveltäjistä ja kirjailijoista. Essäer om kompositörer och författare*. Lurra Editions 2010

Förfall

Jag har misslyckats med att läsa *S:t Största Skarabéerboken* av Stefan Hammarén; och denna artikel är till för att uppmuntra andra att göra samma misslyckande. Med ”läsa” menar jag att följa texten från sidan 5–177 och kontinuerligt sammanfoga de disparata elementen till en helhet: till exempel ett narrativ eller en väv av teman.

Varje gång jag återkom efter att ha ägnat mig åt annat var jag nämligen helt *lost*, och utan orientering. De instoppade planscherna (föreställande dyngbaggare och deras värdväxter) med kommentarer av författarkollegor till Hammarén gjorde heller ingenting för att underlätta eller förtydliga.

Man skulle kunna tänka sig en läsning som görs i ett enda svep, utan avbrott, med amfetamin i hjärnan för den som tål sånt, och som på så vis uppfyller kravet att all text ska ha registrerats – om än inte nödvändigtvis tolkats. Och jag gissar att ett dylikt långlopp skulle ge åkaren många intryck och många idéer, och förmodligen även ett slags omedveten kontakt med underliggande teman i boken, igenkännanden av insisterande figurer och vanställningsmönster.

Men jag som bara kan redovisa en serie av avbrott kan därför bara vittna om ett kontinuerligt möte med språkligt förfall. En icke-läsning av ett hyperspråk.

Försöket har åtminstone lärt mig en hel del om läsning i allmänhet och språket i allmänhet. Och ordet ”förfall” ska inte misstolkas som att det handlar om skrumpnande och ruttenhet – ty här finns livsspänst så det räcker – utan anger ett annorlunda förhållnings-sätt till ”den symboliska ordningen”, som vanligtvis strukturerar våra liv: liksom att stiga ut ur den på förhand riggade existensen och betrakta den och dess kategorier från sidan. Alltså ”förfall” som i den juridiska termen ”laga förfall”.

Hammaréns grundläggande metod är att hela tiden ösa på med mer. Stavning, satsbyggnad, ordval, allusioner och associationer överlastar vad som är kommunikativt möjligt. Man skulle kunna sammanfatta estetiken med undertexten ”Tyst! Nu är det jag som pratar!” – som i sin tur övertygar om att det pågår en revansch eller en revolution, att grundupplevelsen hos det skrivande subjektet är att själv ha varit tystad; att

ha väntat länge på den här stunden.

Ur det kontinuerliga överflödet av associationer och aberrationer väljer jag på måfå ut tio rader för detaljkommentar. Sidan 114, rad 7 nerifrån etc:

så när plötsligt anfall tald tid hos hunden med-
elst honom med kom inför som han avböjde stod
veta mycken av, stod för blott framför rakt lika
bön börja sjunga sjunka tvärt om om in, istäl-
let som, bådaderna hundarna vilka var lika räd-
da för stångar långt som sådant om, kanske hu-
ruvida den förstod hans privata polisstäng pålit
håll var, se på ett paraplyte mängd också sådant
väl framlagt förtäckt, vad kunde mera rädd an-
nars, mors sen korv gurkkorv-ändhållplats vart
åt kväde-kviduhått till när kväll alls kom skiva
vill, kvällsskriva visste lite verb gott gurka från
doja förd med på sin del av trägovlet sägande åt
röddold kolv gömd rödgammal general rörhem
hämmande lämnats (å butik) lägga budh flamma
för sig själv och bedragare mängd plosion

Ramen är en plötsligt uppkommen ångestscen, kan-
ske ett möte utomhus med en farlig hund. Reaktio-
nen på detta är ett associationsflöde som går både på
ljudlighet ("sjunga sjunka" etc.) och på saklighet: det
viktiga är själva rörelsen framåt. Psykologiskt för att
undkomma ångesten (och de omedvetna önskningar
som hela tiden stiger upp ur det fria associerandet);
syntaktiskt för att ersätta den konventionella sats-
byggnaden med en oändlig staccatofras som hela ti-
den försörjer sig själv: energi ersätter struktur.

Dessutom läggs mycket möda ner på att bruka våld
mot själva orden. Att låta det stå "trägovlet" i stället
för "trägolvet" fyller många funktioner. Det är aso-
cialt, det innebär en urladdning av de sexuella spän-
ningarna i textrummet, och det spelar även en rytmisk
roll, ungefär som ett punkterat slag på bastrumman.
Tendensen till gammalstavning ("budh") och felstav-
ning boken igenom är också ett viktigt instrument, ett
slags sampler vars blotta existens vittnar om extrem
medvetenhet om språkets (och den symboliska ord-
ningens) konventionalitet och därför föränderlighet.

Låt oss titta på sakassociationerna i det utsnitt som
är under luppen. Om vi antar att det finns en konkret
hundfara som utlöser en oproportionell ångest (vil-
ket naturligtvis är en tolkning som får stå för mig),
så har fortsättningen mer karaktär av försvarsarbete,
eller flyktbeteende. Stångar, korvar, gurkor och kol-
var flimrar förbi med snabba sexuella innebörder. Ett

Lång dags färd mot operan

I går... satt på Ooster, klockan blev halv sju, jag tänkte
"nu hem", men tåget först om en timme. Idé: Kansal-
listeatteri! Så länge jag tänkt på att gå och se Eugene
O'Neills långa dagsresa *Pitkän päivän matka yöhön*.
Den har gått för fulla hus hela året, fick jättebra kritik
åtminstone av Kirsikka Moring i *Hesari*. Snabbt över
Järnvägstorget till det av nye chefen Mika Myllyaho
lotsade Thalias tempel, som på senare tid profilerat
sig i bjärt kontrast till Helsingfors Stadsteater, där det
för teaterrättan ihåliga skrattet ofta skallar som *Dan-
sar med stjärnor* på TV.

Huvudrollen, Fadern: som klippt och skuren för
bastant legendariske Esko Salminen, Kolossen från
"Hagis". Han jubilerar och lockar till löpsedlar. På

annat tema har med auktoritet att göra: tanken på en
polis balanseras av en dagdröm om kriminalitet lite
längre ner, också den med sexuella konnotationer.

Det som kommer in lite underligt, lite som en
gud ur maskinen, är temat kring skrivande. Isländska
versmått ("kväde-kviduhått") bara dyker upp, som ett
slags övergripande metatema, ja som om själva tex-
tualiteten måste nämnas i sammanhanget – den är ju
trots allt förutsättningen för de fria associationerna.
Särskilt ambivalensen i sammanställningen "verb
gott gurka från koja" tycker jag är talande för boken
som helhet: både njutning och ångest, både lust och
objekt.

Att göra en hel bok av sånt här? Och att ge ut den!
Det är alldeles underbart! Vad jag kan säga är att in-
läsningstiden inför ett recensionsuppdrag inte förslår
på långa vägar, utan att det ligger många års arbete
framför mig. För att inte tala om den generella insats
Hammarén och h-ström gör för samtidslitteraturen
och därmed för ifrågasättandet av allas vår underkas-
telse under språk, konventioner och genre.

JOHN SWEDENMARK

Hammarén, Stefan: *S:t Största skarabéerboken*.
h:ström 2010

scenen sitter han under villans takträbalkar och håller i sig whisky, domderar och spår, lider och mår tillsammans med fru och söner två. Från morgon till kväll.

Tuberkuloshosta och morfinmoln spetsar familjens umgänge. Pjäsen är en koordinatväv av missriktad dialog, smekningar och nyp. O'Neill skrev sin klassiska drapa med Ibsen, Wedekind och Strindberg i bagaget. Hans far var en skådespelare som från Shakespeare gått över till buskis och fått morkkis. Eugene började med att firabla på teatern som scenmästare, skrev sin *masterpiece* i skuggan av andra världskriget. Den slog igenom först femton år senare. Efteråt klev dramatiker som Tennessee Williams, Arthur Miller och Edward Albee fram ur O'Neills ramverk, där Actors Studio och Stanislavskijs idéer ingjöt styrka i gestik och tolkning.

Kurt Nuotios uppsättning blir haltande. Visst fångslas jag av Esko Salminen. Han är en stor skådespelare, ett med sin roll. Frågan är om han är alltför stor. De andra blir korta i rocken och kjoltyget. Eero Aho hävdar sig kanske bäst, Jussi Nikkilä får anefter kontur, men Terhi Panula har lite för bråttom – känslan vill utebli i fraseringen – åtminstone denna kväll.

Kunde Salminen ha jämkat och kanske dämpat sitt spel till förmån för helheten? Erfarne emeritus regissören kunde ha hejdat honom och låtit de andra få bättre kontur. Speciellt moderns men också sönernas tragik skall beröra. Nu gör den inte det. Vi dansar med stjärnan. Han jubilerar och vi gratulerar, samtidigt som misstanken insmyger sig: tiden för de stora gesternas enmansteater teater börjar vara förbi...

... utan att för den skull längta till de ironiska juxtaposeringarnas och effektsökande videodukarnas nojiga pjäser, som börjar vara legio.

En sådan gavs samtidigt på scenen ovanför, Kansallisteateris stora Lilla scen. Dunket trängde ställvis ner till Willensauna och familjens ibland trots allt tysta stunder. Det var Dostojevskijs *Idioten* som hördes, i regi av Janne Reinikainen. En stor besvikelse då jag såg den, långt värre än O'Neill – teater teater åt andra hållet. Synd om den goda aktören Hannu-Pekka Björkman. Spelet lyfte inte heller där, hur mycket han än kämpade med rollen och viftade med armarna som furst Mysjkin.

* * *

Operan nästa: Camilla Nylund och Klaus Florian Vogt i den återupptäckte Wolfgang Korngolds *Die*

Tote Stadt, i regi av Kasper Holten och med Mikko Franck som dirigent.

Korngold började som underbarn och slutade som delvis ringaktad kompositör av filmmusik i Hollywood.

Operan är Puccini blandad med Wagner och Richard Strauss. Sebastian Fagerlund hos oss torde också kännas igen i temperamentet och välljudet, för att inte tala om Tauno Pylkkänen, salig i åminnelse.

Men oaktat kritikerns halvt mekaniska *namedropping* var det fullödig och dramatisk nutidsverism som kvällen bjöd på; solisternas förträfflighet parades med briljant scenografi, dräkter och ljus. Korngolds sinne för tragiken i storyn är superb, sopranens ariaörhänge i början återkommer i slutet som ett trånande omkväde hos tenoren. Det handlar om mannen som inte kan bli fri minnet av sin döda hustru och lever i en dröm, likt James Stewart med Kim Novak i Hitchcocks *Vertigo*.

Camilla Nylund har senast nu tagit operapubliken i Helsingfors med storm. Den trattformade, relikbelamrade scenen fylldes av rösterna som en blåsbälg. Det var skönt, det var tragiskt. Det var sådant som man behöver höra ibland – något stort, bland den tvåpausiga föreställningens bebé-bakelser och skumpa – för att orka fortsätta vandringen mot ljust. Operaopera! I stället för teater teater.

Eller såsom Carl-Göran Ekerwald citerar Rumi om konstupplevelsens preferenser i essäsamlingen *Ciceros barn*:

Den tydning som gör dig varm i hjärtat och förhoppningsfull, den är den rätta.

Den tydning som gör dig rask och arbetslustig och av vördnad full, den är den rätta!

Vid alla dansande dervischer, operan är dyr i drift. Men märkväl, armén är än dyrare! Med vingen av ett stridplan ljuder sången många gånger om.

TOM ÖSTLING

Cabaret är deka-dans för hela slanten

Enligt SAOL betyder dekadens, även stavat dekadans, ”tillstånd av förfall”. För mig och förmodligen många annan utgör begreppet en synonym till Weimartidens Tyskland, stapelbädden för *Entartete Kunst*. Weimar associerar för sin del ofelbart till Christopher Isherwood, en engelsk författare vars själ drogs till förkrigstidens Berlin för ett fiske i grumligt vatten.

I Georg Malvius explosiva iscensättning av John Masteroff-John Van Druten-John Kander-Fred Ebbs musikal *Cabaret* vimlar det av lättklädda, muskulösa och i ett par fall konstfullt tatuerade män, som utan tvekan skulle ha vunnit acceptans hos Isherwood. Att de unga lejonen, i likhet med sina lika lättklädda moatjéer över könsgränsen, strömmat ut ur Isherwoods författarskap, skulle ju ingalunda ha minskat hans uppskattning. I dag är *Cabaret* mest känd som filmen som placerade Liza Minelli i rampljuset, men i botten ligger som alltid en bok. Rousseaus *Samhällskontrakt* utlöste franska revolutionen, Hitlers *Mein Kampf* nazisternas *Machtübernahme*, Isherwoods *Goodbye to Berlin* (1939) – och i viss mån *Mr. Norris Changes Trains* (1935), senare utgivna tillsammans som *The Berlin Stories* – den process som nu i ny förpackning återuppstått på Svenska teaterns lånta tiljor vid Bulevarden.

Huvudförlagan *Goodbye to Berlin* är alls ingen novell, som det står i programhäftet, utan en sexdelad roman (i vilken ett avsnitt handlar om Sally Bowles). Den berättar om en amerikansk författare vid namn Clifford Bradshaw, som när Weimarepoken står i sin blomning slår sig ned i Berlin för att samla material till en bok. Bradshaw är ett av Isherwoods mellanamn, vilket måste anses tyda på andlig släktskap, men den bisexualitet som styr romanfiguren än åt det ena, än åt det andra hållet har i föreställningen för homosexualitetens del tonats ned till ett minimum. Desto starkare är den luspanke, av skrivkramp ansatte Bradshaws känslor för motsatta könet, i Sally Bowles gestalt. I psykologiskt hänseende är och förblir den firade artisten på Kit Kat Klub en mussla, men som musikaliskt-dansant kraftpaket är hon desto klarare

i sina konturer – och en glänsande seger för Birthe Wingren.

Om den skönsjungande aktrisen på presspremiären ändå inte dominerade scenen mer än hon gjorde, berodde det på de många andra starka insatserna, inte minst den norske musikalspecialisten Erik André Hvidstens lagom vekt välljudande följsamhet och Riko Eklundhs magnifika utspel och sång, i rollen som ceremonimästare och resonör. Redan Rikos hisnande entré i spelöppningen är värd biljettpriset. Därefter avlöste scenerna varandra i god rytmisk dialektik. En enda kort sekund bröts rytmen under kvälens gång, möjligen med avsikt, strax innan Daniel Schultz klockrena sopran ljud från en balkong. Trots det nazistiska budskapet som en änglastämma från himmelen, höjd ovan jordelivets solkiga orgier.

I all sin orgiastiska prakt var Weimar en ruttande frukt, men sedd ur eftervärldens perspektiv framstår epoken i ett förklarat ljus. Allt som följde var tusenfalt värre, och utgör i *Cabaret* det element som skakar och griper, långt mer än en i sig skäligen banal kärlekshistoria med givet slut. Våldiga krafter mobiliseras i kulisserna, en *juggernaut* som kommer att krossa allt i sin väg. När musikalen nått vägs ände, har klockan slagit. De breda massorna har segrat, genom att underkasta sig en enda individs vision, långt mer pervers än akrobatiken i syndens näste. Så släcks ljuset och ljudet tonas ner. Den sista bilden bränns in i näthinna. Juden avklädd sin mänskliga värdighet, i Riko Eklundhs gestalt.

Vilken kontrast till spelöppningens triumf! Genomgående är *Cabaret* ett dynamiskt växelspel mellan suveräna dansnummer, skapade av Igor Barberic, och mer stillsamma scener, i regel placerade i Cliffs kvarter. Hus i metaforisk lutning, en snillrik lösning i Ellen Cairns rätt avskalade scenografi. I en rad bilder som utspelas i husens skugga eller inne på rummet, bjuder de äldre aktörerna Ulla-Britt Boström och Bo Andersson på ett lika berörande som vitalt spel, i skarp motsättning till Anja Bargums i sin onjutbarhet lika njutbara *Fräulein Kost*. På kornet tagen är också Alfons Röbloms scenfigur Ernst Ludwig, en helkornsbekräftelse av Vladimir Nabokovs berömda beskrivning av det tyska gemytet, det där som när som helst övergår i hysteriska skrik.

NALLE VALTIALA

Nya Argus 2010 – hundra tredje årgången:

artikelregister

1) Artiklar och recensioner, enligt skribent

- Ahlskog, Jonas: Eliten som social grupp (9–10/2010)
Ara, Agneta: Den första kvinnan på månen (6–7/2010)
Björk, Cecilia: I Szymborskas soffor (6–7/2010)
Björkman, Elin: ”Sanningen och andra berättelser” – en bloggbetraktelse (5/2010)
Björkstén, Christel: Förstår du mig? – Amélie Nothombs *Une forme de vie* (9–10/2010)
Bondestam, Sixten: Fru Freud, Anna L. och vi (4/2010)
Brandt, Tatjana: Om Mette, Mårnan och psykoanalysens legotrupper (6–7/2010)
Böök, Mikael: Nya och gamla biblioteksvisioner (1–2/2010)
Chodorkovskij, Michail: Bäste Michail Borisovitj! En fängelsebrevväxling (4/2010) (med Ljudmila Ulitskaja)
Ehnholm Hielm, Sara: Leva! Leva! Simone de Beauvoir: *Mandarinerna* (6–7/2010)
Enckell, Martin: Bloggpoesi – mellan pärmar (5/2010)
Enckell-Grimm, Barbro: Ett teaterbrott – Lars Noréns pjäs 7:3 och mordet i Malexander (teater 4/2010)
Eriksson, Bo: Inga benbrott mellan Finland och Sverige
Fellman, Susanna: Krisen – ett och ett halvt år senare (Kommentarer 3/2010)
Granqvist, Raoul J.: Ebbe Linde som översättare (8/2010)
Henrikson, Thomas: W.G. Sebald: *Svindlar. Känslor*. (6–7/2010)
Hertzberg, Fredrik: Minnen av V.V. Järner (11–12/2010)
Holmberg, Barbro: Primo Levi: *Är detta en människa?* (6–7/2010)
Höckerstedt, Leif: Andra världskriget, Finland och myterna (3/2010)
Joffe, Eleonora: Tatianas syndrom (6–7/2010)
Kahan, Semy: Den israelisk-palestinska konflikten ur ett tidsmässigt och regionalt perspektiv (9–10/2010)
Karlsson, Fred: Bakgrund till språksituationen (11–12/2010)
Korpak, Helen: Nattsvart romantik – Martin Enckells författarskap (5/2010)
Lindén, Zinaida: Vår gemensamma vän Charles Dickens (6–7/2010)
Lodenius, Peter: Israeliska plan över Isfahan (8/2010)
— Masken i myrtenkransen (9–10/2010)
— Sidenvägen och det historiska minnet (11–12/2010)
Londen, Stig-Olof: Lycksalighetens grav (1–2/2010)
Lundgren, Svante: Den israelisk-palestinska konfliktens skugga över Europa (8/2010)
— Svar till Trygve Söderling om Israel (debatt, 9–10/2010)
Lång, Fredrik: Henrik Ibsen och kvinnoakspraktiken – en italiensk episod (6–7/2010)
Molander, David: Stadens hjärta (11–12/2010)
Nielsen, Ulrika: Om inre och yttre gläntor, glipor, gömställen (11–12/2010)
Nygqvist, Yasmin: Att älska en stad – Zena el Khalils Beirut (8/2010)
— Gastkramande *Utrensning* (teater 11–12/2010)
— Genusteater på rundgång (teater 11–12/2010)
— Musik ur mörkret – *Lilla stjärna* (9–10/2010)
— Scener från en fyllefest (teater 5/2010)
— Språk och klass hos Leo Ågren (3/2010)
Odrischinsky, Eva: Bassem Eid – en palestinsk dissident (9–10/2010)
Parland-von Essen, Jessica: Bloggar som kulturarv (Kommentarer 5/2010)
— En humanist och hans bibliotek (11–12/2010)
Pihlström, Henry: Denisova – preliminär rapport över vår kusin i Sibirien (5/2010)
— Marxism och darwinism – har de ett samband? (5/2010)
— Oliver, Ilja Ivanovs afrikanska äventyr och frågan om hybrider mellan apor och människor (11–12/2010)
Reuter, Tom: Denisova – preliminär rapport över vår kusin i Sibirien (5/2010)
Rotkirch, Kristina (översättningar): Bäste Michail Borisovitj! En fängelsebrevväxling (4/2010)
— Tatianas syndrom (6–7/2010)
Sandlund, Tom: Från imperiecentrum till oklar framtid

(9–10/2010)

— Reflektioner kring ett par klassböcker (1–2/2010)

Snickars, Ann-Christine: Finlandssvensk poesi 2009: Stolt som en far! Svenskfinlands viktigaste förnyelsebara resurs är lyriken (1–2/2010)

Starck, Margaretha: En gest i brons – om Hannele Ky-länpääs konst, med tips för resenärer i hemlandet (3/2010)

Stén, Johan: Harmoni och symmetri – broar mellan två verkligheter (4/2010)

Sundström Charlotte: Finlandssvensk prosa 2009: *Dick lit, chick lit*, utsugna kineser och ond bråd död (1–2/2010) (med Tom Östling)

Swedenmark, John: Pindaros *revisited* (6–7/2010)

Söderling, Trygve: Apropå varumärken (Kommentarer 11–12/2010)

— En välgrundad ”besatthet” (debatt 8/2010)

— Folket P och staten S (Kommentarer 9–10/2010)

— Klassikerbruk (Kommentarer 6–7/2010)

— Lokala frågor (Kommentarer 1–2/2010)

— Ryska riktningar (Kommentarer 4/2010)

— Skrivet med *eyeliner* – om det ”gotiska” spåret i finlandssvensk prosa (5/2010)

Taivassalo, Hannele Mikaela: Det blödande hjärtat i skogen – V.V. Järner och den poetiska dramatiken (11–12/2010)

Toftgaard Pedersen, Arne: Att koka makaroner åt sina döttrar – Thomas Espedal och drömmen om ett vilt poetiskt liv (3/2010)

Torstila, Pertti: Diplomatin nya utmaningar (3/2010)

Törnudd, Klaus: Nya försök och små förväntningar (Kommentarer 8/2010)

Ulfsson, Birgitta: Olof Lagercrantz: *Om konsten att läsa och skriva* (6–7/2010)

Ulitaskaja, Ljudmila: Bäste Michail Borisovitj! En fängelsebrevväxling (4/2010) (med Michail Chodorkovskij)

Valtiala, Nalle: *Fanny och Alexander* som omkastat koncept (teater 11–12/2010)

— Professor Higgins går miste om konfekten (teater 3/2010)

Valtiala, Robin: En diktstad värd att gräva fram (1–2/2010)

Zenger, Mikko: Dagskryssningar från kolerazonen till det olovliga landet (9–10/2010)

Östling, Tom: Bundna och fria danser (teater 1–2/2010)

— Finlandssvensk prosa 2009: *Dick lit, chick lit*, utsugna kineser och ond bråd död (1–2/10) (med Charlotte Sundström)

— *Lipusta revitty tähti* (teater 1–2/2010)

— När målfärg torkar (teater 9–10/2010)

— Söner tecknar barndomslandskap (8/2010)

— Ödesåret mellan hakkorset och hammaren och skäran (4/2010)

Österblad, Ika: Insektinsikter (1–2/2010)

2) Skönlitterära bidrag

Nielsen, Ulrika: *Agnes* (5/2010)

Pindaros: *Till Diagoras från Rhodos. Boxning.* (6–7/2010)

Ringell, Susanne: Möte i bara mässingen – Georgsgatans simhall (8/2010)

Salminen, Johannes: Venedig och islam (9–10/2010)

Taivassalo, Hannele Mikaela: *Åh, kom och se här* (9–10/2010)

3) Recenserade böcker

Andersson, Claes 2009: *Varje slag mitt hjärta slår: anteckningar från mitt liv.* Söderströms (1–2/2010)

Arnstad, Henrik 2009: *Skyldig till skuld. En europeisk resa i Nazitysklands skugga.* Norstedts (3/2010)

Boucht, Birgitta och Mariella Lindén 2009: *Sökord: vänskap, död, rum, brev, böcker, Harriet Clayhills.* Schildts (1–2/2010)

Brandt, Christian 2009: *Läkarens hund.* Kain (1–2/2010)

Bäckssbacka, Mary-Ann 2009: *Avsides vitt.* Scriptum (1–2/2010)

Claesson, Nils 2009: *Blåbärsmaskinen.* Ruin förlag (8/2010)

De andra. 2009. Red. Silja Hiidenheimo, Fredrik Lång, Tapani Ritamäki & Anna Rotkirch. Söderströms (1–2/2010)

Donner, Jörn 2009: *Bergman: PM.* Ekerlid (1–2/2010)

El Khalil, Zena 2010: *Beirut jag älskar dig.* Ordfront. (8/2010)

Enckell, Martin 2009: *Under ett ramsvart hjärta.* PQR (1–2/2010)

Enckell, Mikael 2009: *Om konsten att älska skriften: essäer.* Söderströms (1–2/2010 och 8/2010)

Engdahl, Horace 2009: *Ärret efter drömmen. Essäer och artiklar.* Bonniers (1–2/2010)

Fagerholm, Monika 2009: *Glitterscenen: och flickan hon går i dansen med röda gullband.* Söderströms (1–2/2010)

Granholt, Olof 2009: *Kråkrisfolket.* Skrivor (1–2/2010)

Holmström, Johanna 2009: *Camera Obscura: noveller.* Söderströms (1–2/2010)

Jansson, Torkel 2009: *Rikssprängningen som kom av sig: Finsk-svenska gemenskaper efter 1809.* Atlantis (4/2010)

Juslin, Emma 2009: *Ensamman tillsammans: roman.* Söderströms (1–2/2010)

Kaptenens gyllene senap. 2009. Anonym författare, OPUS-LIBERUM (5/2010)

Korkea-aho, Kaj 2009: *Se till mig som liten är.* Söderströms (1–2/2010)

(forts.) Nya Argus 2010; recenserade böcker...

- Laine, Tuija 2010: *Carl Fredrik Fredenheim – en nyhumanist och hans klassiska bibliotek*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 741 (11–12/2010)
- Laurén, Anna-Lena 2009: *I bergen finns inga herrar: om Kaukasien och dess folk*. Söderströms (1–2/2010)
- Lindén, Zinaida 2009: *Lindanserskan: noveller*. Söderströms (1–2/2010)
- Lindman-Strafford, Kerstin 2010: *Bloody foreigners – bilder från mitt engelska liv*. Fram (9–10/2010)
- Lindqvist, John Ajvide 2010: *Lilla stjärna*. Ordfront (9–10/2010)
- Lytzy, Anna 2009: *Fru Freud och jag – en historia om begär*. Normal Förlag (4/2010)
- Lång, Fredrik 2009: *Dick, Docenten och Jane*. Schildts (1–2/2010)
- Malmberg, Ingvar von (red.) 2009: *Stormvindar – en bok om ödesåret 1809*. Årsbok för Riksarkivet och Lantarkiven (4/2010)
- Mazzarella, Merete 2008: *Ingen saknad, ingen sorg: en dag i Zacharias Topelius liv*. Söderströms (1–2/2010)
- Meinander, Henrik 2009: *Finland 1944: Krig, samhälle, känslolandskap*. Söderströms (4/2010)
- Nalin, Kira 2009: *Bultar som ett bläckfiskhjärta*. Söderströms (1–2/2010)
- Nothomb, Amélie 2010: *Une forme de vie*. Albin Michel (9–10/2010)
- Nyström, Carita 2009: *Sju berättelser från sextioalet*. Skrivor (1–2/2010)
- Nyttiga idioter?: unga idealister, Lenin och sjuttioalet. 2009. Red. Camilla Berggren och Marianne Lydén. Söderströms (1–2/2010)
- Obs! Klass. 2009. Red. Charlotte Sundström & Trygve Söderling. Schildts (1–2/2010)
- Oksanen, Sofi 2008: *Utrensning*. Bonniers (11–12/2010)
- Parland-von Essen, Jessica 2010: *Affärer, allianser, anseende: konsten att tillhöra eliten i Helsingfors 1740–1820*. Söderströms (9–10/2010)
- Peltomaa, Marianne 2009: *Flickan i trappan*. Schildts. (1–2/2010)
- Pettersson, Torsten 2009: *Seendets rike*. Söderströms (1–2/2010)
- Ringbom, Henrika 2009: *Händelser. Ur Nya Pressen 1968–1974*. Söderströms (1–2/2010)
- Ringell, Susanne 2009: *Ryggens nymåne*. Prosalyrisk svit. Söderströms (1–2/2010)
- Rossi, Oscar 2009: *Funny. Det vi vet om Jones är att Brown*. Söderströms (1–2/2010)
- Sandelin, Carl Fredrik 2009: *Variationer och final*. Eget förlag (1–2/2010)
- Sandelin, Peter 2009: *Stenar och ljus*. Schildts. (1–2/2010)
- Sinervo, Helena 2003: *Tykistönkadun päiväperho*. WSOY (6–7/2010)
- Sundell, Björn 2009: *Svart brev från Kina*. Schildts (1–2/2010)
- Sundqvist, Christel 2009: *Flickan i flaskan*. Schildts (1–2/2010)
- Södergran, Matilda 2009: *Deliranten*. Schildts (1–2/2010)
- Thorström, Janna 2009: *Buktalaren*. Söderströms (1–2/2010)
- Turtschaninoff, Maria 2009: *Arra: legender från Lavora*. Söderströms (1–2/2010)
- Tötterman, Karin 2009: *Äta vägens ris*. Söderströms (1–2/2010)
- Westö, Kjell 2009: *Gå inte ensam ut i natten*. Söderströms (1–2/2010)
- Wik, Inga-Britt 1954. *Staden*. Schildts (1–2/2010)
- Ågren, Gösta 2009: *Bottniska nätter*. Söderströms (1–2/2010)